

Міністерство освіти України
Кам'янець-Подільський національний університет імені
Івана Огієнка

Лебідь І. Ю.

ГЕНДЕРНА ПЕДАГОГІКА

Навчально-методичний посібник

Кам'янець-Подільський
ТОВ «Друкарня «Рута»
2015

УДК 37.013.8 : 305 (075.8)

ББК 74.6

Л-33

*Рекомендовано до друку вченою радою
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана
Огієнка, протокол № 8 від 31.08.2015 року.*

Автор-упорядник: Лебідь І.Ю., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової, середньої і вищої освіти та управління навчальним закладом.

Рецензенти:

Т.М. Сорочан, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філософії і освіти дорослих ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Н.М. Коляда, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Н.В. Бахмат, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методик дошкільної і початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Лебідь І.Ю.

Л-33 Гендерна педагогіка. Навчально-методичний посібник / автор-упорядник І.Ю. Лебідь. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. – 130 с.

ISBN 978-966-2771-70-1

У навчально-методичному посібнику стисло і систематизовано викладено основний зміст курсу «Гендерна педагогіка» відповідно до навчальної програми та з урахуванням сучасних досягнень педагогічної науки. Основний і додатковий матеріали посібника можуть використовуватися під час аудиторної роботи, а також для організації самостійної роботи студентів. Навчально-методичний посібник може бути корисним студентам, магістрантам, аспірантам і викладачам вищих навчальних закладів.

УДК 37.013.8 : 305 (075.8)
ББК 74.6

ISBN 978-966-2771-70-1

© І.Ю. Лебідь, 2015

ЗМІСТ

Передмова	4
Структура робочої програми навчального курсу	
«Гендерна педагогіка»	7
1. Мета та завдання дисципліни, її місце у системі підготовки майбутнього спеціаліста	7
2. Опис навчальної дисципліни	10
3. Тематичний план дисципліни	11
Змістовий модуль 1	11
Змістовий модуль 2	12
Теми практичних занять	14
4. Структурно-логічна схема дисципліни	15
Змістовий модуль 1. Гендерна педагогіка як наукова галузь. Специфіка навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку з урахуванням гендерного виміру	16
Лекція 1. Теоретико-методологічні основи гендерної педагогіки	16
Лекція 2. Гендерний підхід в освіті	22
Лекція 3. Гендерне виховання школярів	28
Змістовий модуль 2. Гендерні аспекти соціалізації дитини. Гендерна культура сім'ї та ЗНЗ	36
Лекція 4. Особливості гендерної соціалізації дитини	36
Лекція 5. Школа та проблема статі	50
Плани практичних занять	75
Орієнтовні теми курсових робіт	97
Програма семестрового заліку	98
Система поточного та підсумкового контролю	101
Додатки	107
Глосарій	122
Список використаних джерел	126

ПЕРЕДМОВА

Прогрес будь-якого суспільства залежить насамперед від його інтелектуального й наукового потенціалу. Пріоритетне значення освіти полягає в тому, що саме їй належить вирішальна роль у плеканні загальнолюдських цінностей, забезпеченні основних прав і свобод людини. Саме освіта дає можливості для самореалізації та саморозвитку особистості.

Освіта (загальна й професійна) є соціокультурним феноменом і виконує соціокультурні функції. Заклади освіти як інститути соціалізації формально висувають рівні вимоги щодо знань і поведінки представників обох статей, проте на практиці спостерігаються серйозні відмінності між наявними поведінковими схемами для хлопців і дівчат. У зв'язку з цим виникла нагальна необхідність у розробці спеціальних підходів до організації навчально-виховного процесу з метою подолання гендерних стереотипів, сприяння повноцінній самореалізації осіб обох статей у професійній діяльності та сімейному житті. Сукупність таких підходів складає гендерно орієнтовану педагогіку.

Актуальність вивчення гендерної педагогіки зумовлюється декількома чинниками:

- формування у студентів гендерних знань, практичних вмінь та навичок, які потрібні для втілення принципів, методик і технологій гендерної соціалізації, виховання та освіти в практику майбутньої педагогічної діяльності;

- необхідність в умінні інтерпретувати сучасними педагогами сутності нових документів про освіту, планувати, аналізувати і проводити навчально-виховну діяльність щодо зменшення негативного впливу гендерних стереотипів на розвиток особистості дитини;

– проаналізувати з точки зору гендерного підходу проблеми зайнятості в системі освіти; продемонструвати значимість фактору освіти в процесі гендерної соціалізації дитини; ознайомити студентів з різноманіттям методів, технологій та методик гендерної педагогіки; сприяти формуванню здатності до гендерного аналізу практики педагогічної діяльності;

– потреба у створенні оптимальних умов для самореалізації учасників педагогічного процесу.

Поява і поширення великої кількості нових підходів до організації навчально-виховного процесу, методів та гендерних технологій навчання та виховання спричинили необхідність їх детального вивчення. Метою даного посібника є:

- визначити теоретичний та методологічний зміст основних категорій гендерної педагогіки;
- проаналізувати з точки зору гендерного підходу проблеми зайнятості в системі освіти;
- продемонструвати значимість фактору освіти в процесі гендерної соціалізації дитини;
- ознайомити студентів з різноманіттям методів, технологій та методик гендерної педагогіки;
- сприяти формуванню здатності до гендерного аналізу практики педагогічної діяльності;
- обґрунтувати можливість і необхідність використання гендерного підходу в педагогічній діяльності.

Посібник створено насамперед для студентів, які вивчають курс «Гендерна педагогіка», разом з тим він може бути корисним усім освітянам.

У процесі вивчення курсу важливо сформуванню у студентів правильні орієнтації стосовно основних тенденцій перспектив розвитку освітньої галузі; познайомити їх з конкретними зразками гендерного навчання, інтерпрету-

ючи його суть, механізми творення. Зміст курсу необхідно максимально спрямувати на забезпечення особистісного прийняття кожним студентом нової освітньої парадигми, визнання доцільності і продуктивності гендерного навчання, а також формування уявлення про логіку та конкретні шляхи самоосвіти та саморозвитку педагога у зазначеному аспекті.

Структура робочої програми навчального курсу «Гендерна педагогіка»

1. Мета та завдання дисципліни, її місце у системі підготовки майбутнього спеціаліста.
2. Опис навчальної дисципліни.
3. Тематичний план дисципліни.
4. Структурно-логічна схема дисципліни.

1. Мета та завдання дисципліни, її місце у системі підготовки майбутнього спеціаліста

Метою викладання навчальної дисципліни «Гендерна педагогіка» є вивчення студентами системи теоретичних знань, які забезпечують знайомство з гендером як з новою теорією в соціальному та гуманітарному знанні, як з принципово науковою парадигмою, якою передбачено доповнення чи перегляд існуючих звичних уявлень та цінностей. Дати основні уявлення про способи репрезентації гендеру у сфері культури та досвіду народної педагогіки і генеалогії.

Формування у студентів гендерних знань, практичних вмінь та навичок, які потрібні для втілення принципів, методик і технологій гендерної соціалізації, виховання та освіти в практику майбутньої педагогічної діяльності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Гендерної педагогіки» є:

- визначити теоретичний та методологічний зміст основних категорій гендерної педагогіки;
- проаналізувати з точки зору гендерного підходу проблеми зайнятості в системі освіти; продемонструвати зна-

чимість фактору освіти в процесі гендерної соціалізації дитини; ознайомити студентів з різноманітним методом, технологій та методик гендерної педагогіки; сприяти формуванню здатності до гендерного аналізу практики педагогічної діяльності;

– обґрунтувати можливість і необхідність використання гендерного підходу в педагогічній діяльності.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

– сутність гендерної теорії та методології сучасних гендерних досліджень;

– специфіку, пріоритетні напрямки розвитку гендерної педагогіки;

– основні етапи розвитку гендерної педагогіки;

– предмет, завдання, основні категорії гендерної педагогіки;

– гендерні стереотипи та гендерну нерівність у соціальних інститутах та освітніх закладах;

– ролі та рольову поведінку особистості;

– особливості гендерної соціалізації дитини;

– механізми гендерної соціалізації в загальноосвітніх навчальних закладах;

– гендерні аспекти в економічній, політичній, правовій, соціальній сферах;

– сучасні концепції гендерної освіти; основні гендерні технології та можливості їх використання на різних етапах розвитку особистості дитини;

– гендерні аспекти педагогічної професії та організація гендерно-неупередженого навчально-виховного процесу.

вміти:

– розпізнавати прояви гендерних стереотипів, дискримінації за ознакою статі, гендерної несправедливості й нерівності й викорінювати їх;

– вільно обмінюватися думками по гендерній проблематиці;

– спілкуватися на рівноправній основі;

– застосовувати отримані знання в професійній діяльності;

– розробляти методичні матеріали, що мають гендерну спрямованість;

– оперуватися сучасними методиками гендерних досліджень;

– проводити наукові гендерні дослідження (генеалогічні, родознавчі та ін.);

– пропагувати гендерні знання з метою підвищення культури;

– застосовувати форми і методи організації гендерно-неупередженого навчально-виховного процесу;

– планувати, аналізувати і проводити навчально-виховну діяльність щодо зменшення негативного впливу гендерних стереотипів на розвиток особистості дитини.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 72 години / 2 кредити ECTS.

2. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 2	Галузь знань 0101 Педагогічна освіта	За вибором
	Напрямок підготовки 6.010102 “Початкова освіта”, 7.010102 “Початкова освіта”	
Модулів – 1	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр/спеціаліст	Рік підготовки:
Змістових модулів – 2		3-й
Загальна кількість годин – 72		Семестр
		5-й
		Лекції
		10 год.
		Практичні, семінарські
		26 год.
		Самостійна робота
		36 год.
	Модульні контрольні роботи	
	1	
Вид контролю:		
залік		

3. Тематичний план дисципліни

Змістовий модуль 1. Гендерна педагогіка як наукова галузь. Специфіка навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку з урахуванням гендерного виміру

Тема 1. Теоретико-методологічні основи гендерної педагогіки

Гендерна педагогіка як наука, її мета, методологія, завдання.

Зв'язок гендерної педагогіки з іншими науками: біологією (теорія статевого диморфізму), сексологією, диференційною психологією, філософією (ідея андрогінії), етнографією, антропологією, кібернетикою, соціологією, епігенетикою,

Науково-категоріальний апарат гендерної педагогіки. Поняття гендер, статерольові стереотипи, гендерні ролі, гендерна ідентичність, гендерний контракт, гендерний дисплей, гендерна система, гендерна культура.

Гендерні дослідження в сучасній педагогіці. Концепції розвитку гендерних досліджень: теорія соціальної конструкції «гендера» і теорія гендерної системи.

Тема 2. Гендерний підхід в освіті

Однією з ознак демократичного суспільства є можливість вільного усвідомленого вибору різних гендерних ролей та відсутність негативного ставлення до нетрадиційних засобів самореалізації, які не порушують загальнолюдських норм.

У зв'язку з цим дефініція «гендерно орієнтована педагогіка» поступово набуває поширення у сучасній вітчизняній педагогічній літературі. Така педагогіка вибудовується із урахуванням специфіки впливу на розвиток хлопчиків і

дівчаток усіх факторів навчально-виховного процесу (змісту, методів навчання, організації шкільного життя, спілкування, традицій, культури тощо), здатна «компенсувати» дефіцит виховання дітей у школі й може спрямувати його у напрямі розв'язання значимих для сучасного суспільства соціальних задач.

Тема 3. Гендерне виховання школярів

Потреба у запровадженні гендерно орієнтованого підходу у навчанні й вихованні обґрунтовується необхідністю:

- формування позитивного становлення індивідуальних фемінних, психологічних властивостей тих, хто навчається;
- ефективного позитивного статеворольового відокремлення у соціумі – появи і становлення цінностей, психологічної, емоційної та поведінкової автономії;
- адаптації хлопців і дівчат до реалій статеворольових відносин у суспільстві;
- урахування анатомо-фізіологічних особливостей хлопців і дівчат.

Змістовий модуль 2. Гендерні аспекти соціалізації дитини. Гендерна культура сім'ї та ЗНЗ

Тема 1. Особливості гендерної соціалізації дитини

Вітчизняна педагогічна наука розуміє **гендерну соціалізацію** як формування особистості певної статі. Поняття «гендерної соціалізації» не нове. Найпопулярнішим є визначення її як процесу спрямованого і спонтанного впливу на особистість, що допомагає їй стати повноцінним чоловіком чи жінкою і прилучає її до прийнятої в суспільстві

системи гендерних ролей і взаємин між статями у житті. Гендерна соціалізація при цьому розглядається як процес наслідування, прийняття й відтворення чоловіком чи жінкою тих культурно-нормативних стандартів, які суспільство вважає відповідними до їх гендерних ролей.

Тема 2. Школа та проблема статі

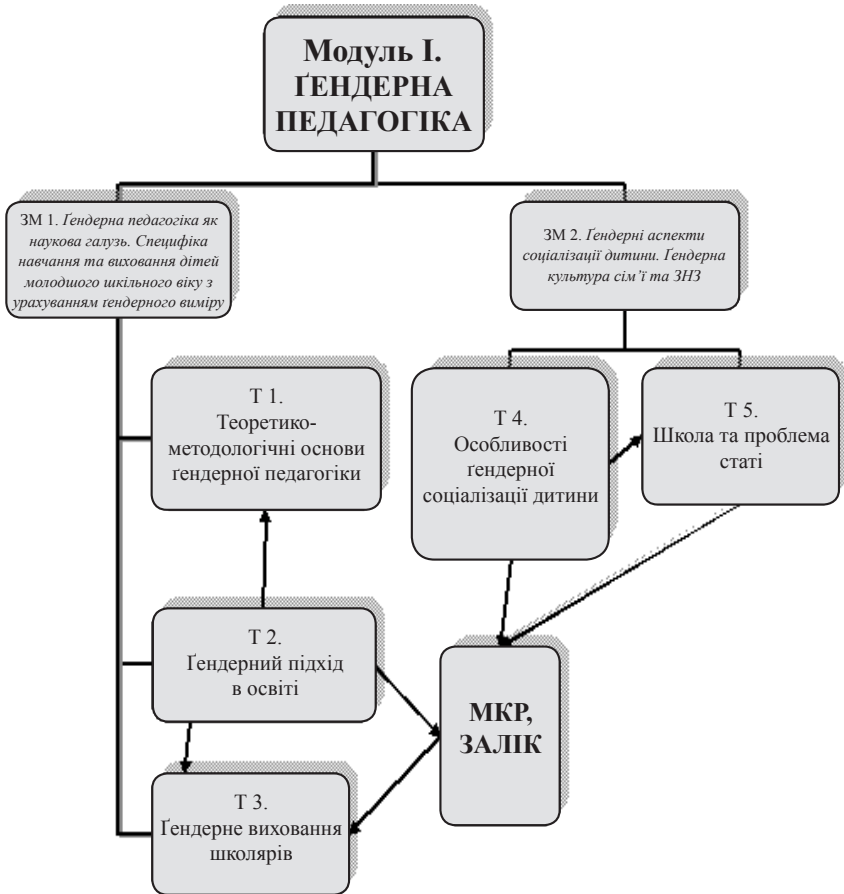
Взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, побудована на засадах рівності статей, має сприяти подоланню упередженого ставлення до певних статевоповідних видів діяльності. Гендерно орієнтована рівноправність хлопчиків і дівчаток у навчально-виховному процесі.

Запровадження гендерного компоненту у педагогічний процес має сприяти гармонізації відносин між хлопцями і дівчатами, розкриттю їхнього особистісного потенціалу, самореалізації у професійному та сімейному житті, розвитку партнерських стосунків педагогів та учнів чоловічої та жіночої статі.

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		денна форма
Модуль 1. Гендерна педагогіка		
	ЗМ 1. Гендерна педагогіка як наукова галузь. Специфіка навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку з урахуванням гендерного виміру	16
1.	Предмет і завдання гендерної педагогіки	2
2.	Гендерний підхід в історії освіти та педагогічної думки.	4
3.	Гендерні дослідження в сучасній педагогіці	2
4.	Гендер як соціальна конструкція системи соціостатевих стосунків	2
5.	Психологічний базис гендерної педагогіки	2
6.	Гендерна освіта та гендерне виховання школярів	4
	ЗМ 2. Гендерні аспекти соціалізації дитини. Гендерна культура сім'ї та ЗНЗ	10
1.	Еволюція гендерної взаємодії учнівської молоді	2
2.	Особливості гендерної соціалізації	2
3.	Сім'я – провідний інститут статевої соціалізації	2
4.	Школа і проблеми статі	2
5.	Формування гендерної культури дітей, батьків та педагогічних працівників	2

4. Структурно-логічна схема дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Гендерна педагогіка як наукова галузь. Специфіка навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку з урахуванням гендерного виміру

Лекція 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОЇ ПЕДАГОГІКИ

1. Гендерні дослідження в сучасній педагогіці.
2. Завдання розробки гендерної педагогіки.
3. Понятійний апарат гендерної педагогіки.

Література

1. Градусова Л. В. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Л. В. Градусова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с.
2. Дороніна Т. О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді: монографія Тетяна Олексіївна Дороніна; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНМС України. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – 331 с.
3. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Ч. 1 / редакційна рада: О. М. Кікінеджи, В. С. Власов, Л. Б. Магдюк, Т. В. Ладиченко. – К.: Дорадо-друк, 2010. – 328 с.

Сьогодні все більше вчених сприймає парадигму гендерного підходу в педагогіці. Для них привабливим є те, що гендерний підхід орієнтований на формування й утвердження рівних, незалежних від статі можливостей самореалізації людини в усіх сферах життєдіяльності. Однак гендерні підходи в педагогіці сприймаються як наукова

екзотика. Це цілком зрозуміло, якщо врахувати, що система освіти загалом достатньо консервативна і з небажанням сприймає «інновації». Педагогіка має звикнути до нового знання. Для розуміння і професійної участі в процесі гендерної соціалізації дітей педагогу необхідний відповідний методологічний і методичний апарат, що містить систему наукових знань про гендер, педагогічні аспекти виховання й освіти як гендерні технології, фактори, умови і критерії ефективної гендерної соціалізації школярів¹.

Для вивчення міри взаємодії педагогіки й гендеру як складних соціальних і наукових категорій вводиться поняття «**гендерний вимір в освіті**», під яким розуміють оцінку наслідків і результатів впливу виховних зусиль педагогів на становище і розвиток хлопчиків і дівчаток, усвідомлення ними своєї ідентичності, вибір ідеалів і життєвих цілей, статус дітей у шкільному колективі, групі однолітків, залежно від біологічної статі. Здійснювати гендерний підхід в освіті дітей – це значить діяти з розумінням соціального, конструктивістського походження категорій «чоловічого» і «жіночого» в суспільстві, ставити особистість та індивідуальність дитини в розвитку і вихованні вище традиційних рамок статі. Школа повинна давати учням можливість розвивати індивідуальні здібності та інтереси, незалежно від належності до тієї чи іншої статі, протистояти традиційним стандартам стосовно статей. Для цього педагогічний колектив повинен мати гендерну чутливість, володіти методикою гендерного підходу до процесу соціалізації дівчаток і хлопців².

¹ Кравець В. П. Гендерна педагогіка: [навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 67-68.

² Аніщенко О.В. Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці: Навч. посібник / За ред. Г.М., Лактіонової, Н.І. Яковець. – Ніжин: Міланік, 2007. – С. 5.

Осмилення суперечливих змін у суспільстві і потреба в коригуванні позицій у питаннях гендерної соціалізації вихованців вимагають перегляду і модифікації цілей, принципів і змісту підготовки вчителів, практичних психологів та соціальних педагогів. Саме тому в системі вітчизняної вищої (і особливо педагогічної) освіти необхідне викладання гендерних курсів і особливо курсу гендерної педагогіки, предметом дослідження якої поряд з іншими є проблема корекції процесу соціалізації молоді залежно від статі в епоху глобальних соціально-економічних трансформацій.

Гендерна педагогіка – це сукупність підходів, спрямованих на те, щоб допомогти дітям різної статі відчувати себе в школі комфортно, успішно підготуватись до статево-ролевої поведінки в сім'ї.

Мета гендерної педагогіки – корекція впливу гендерних стереотипів на користь прояву і розвитку особистих нахилів індивіда.

Основна ідея гендерного підходу в освіті – в урахуванні специфіки впливу на розвиток хлопчиків і дівчаток усіх факторів навчально-виховного процесу (зміст, методи навчання, організація шкільного життя, педагогічне спілкування, набір предметів тощо).

Гендерна педагогіка своєю сутністю приречена до постійного пошуку свого місця в трикутнику «культура – психологія – фізіологія»³.

Методологічні основи гендерної педагогіки включають в себе:

– аксіологію, як філософське вчення про матеріальні, культурні, духовні, моральні й психологічні цінності особистості, систему педагогічних поглядів, засновану на ро-

³ Мудрик А. О полоролевом (гендерном) подходе в социальном воспитании / А. Мудрик // Народное образование. – 2007. – №5. – С. 177-179.

зумінні й утвердженні цінності особистості незалежно від статі;

– культурно-історичну теорію розвитку особистості, що визнає примат соціального над натурально-біологічним у психічному розвитку людини (Л.С. Виготський, А.Н. Леонт'єв, А.Р. Лурія та ін.);

– постмодерністські ідеї про статево належність людини;

– ідеї соціологів і психологів про гендерну ідентичність як базову структуру особистості на всіх етапах її розвитку, про неперервність процесу конструювання й реконструкції гендера кожним індивідом протягом усього його життя, про природу стосунків дитини і суспільства в процесі гендерної соціалізації, про школу як одну з важливих гендерних технологій⁴.

Завдання полягають у тому, щоб, інтегруючи й переробляючи знання, отримані іншими науками про людину:

– пояснити природу гендерних стереотипів, показати їх історичну зумовленість;

– виявити і показати суспільству педагогічні аспекти процесу гендерної соціалізації дівчаток і хлопчиків як суб'єктів шкільного виховання, впливу складних і багатовекторних взаємодій з батьками, однолітками, педагогами, матеріалом шкільних підручників і курсів на становлення гендерної ідентичності індивідів обох статей;

– проаналізувати роль школи як соціального інституту в статевій соціалізації дівчаток і хлопчиків, сприяти ліквідації дискримінації за статевою ознакою, подоланню найбільш жорстких гендерних стереотипів у шкільній практиці;

⁴ Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Гендерна психологія: навч. посібник. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – С. 155.

– проаналізувати проблему нормативної моделі і механізмів статевої соціалізації в сучасній сім'ї, здійснити теоретичний пошук її вирішення;

– виявити закономірності і методики педагогічного впливу вчителя на гендерні ідентичності учнів, щоб у процесі педагогічної взаємодії, коригуючи вплив середовища, розширити індивідуальні можливості самореалізації учнів;

– розробити програму і рекомендації з впровадження гендерного підходу в існуючу систему освіти, у підготовку педагогічних кадрів;

– реконструювати традиційні культурні обмеження розвитку потенціалу особистості, залежно від статі;

– виявити й обґрунтувати шляхи врахування в освітньо-виховному процесі психологічних відмінностей між школярами різної статі;

– розробити багатополюсну модель соціального конструювання статі, концентруючи увагу на реальних задатках і здібностях учнів будь-якої статі;– довести значення гендерної парадигми для педагогічної теорії і шкільної практики, накреслити шляхи її просування в освіту з метою створення гендерно-нейтрального середовища⁵.

Гендерна педагогіка має свій **понятійний апарат**, тобто систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття називають категоріями гендерної педагогіки. До *основних категорій* належать: «гендерна соціалізація», «гендерне виховання», «гендерна освіта»⁶.

Гендерна соціалізація – це процес спрямованих і спонтанних впливів на особистість, що допомагає їй засвоїти

⁵ Сорочинська В.Є. Гендерні відмінності й соціальна ідентичність / В.Є. Сорочинська // Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві: Матеріали Всеукр. науково-практичної конференції. – К.: ПЦ «Фоліант», 2004. – С. 16.

⁶ Градусова Л. В. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Л. В. Градусова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с.

норми, правила поведінки та установки відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення статей у суспільстві, робить повноцінним чоловіком чи жінкою і прилучає її до усталеної системи гендерних ролей.

Гендерне виховання — процес, спрямований на формування якостей, рис і властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі, рівноправні соціальні взаємини статей. Вітчизняна педагогіка розуміє гендерне виховання як виховання особистості певної статі, а не сексуального партнера.

Гендерна освіта — це процес (просвіта) і результат засвоєння знань про стандарти психосексуальної культури, про системи гендеру того суспільства, в якому живе індивід. Гендерна освіта включає в себе: систематичне навчання, просвіту (тобто пропаганду й розповсюдження гендерних знань і гендерної культури), гендерну самоосвіту.

Гендерна педагогіка як наука пов'язана з багатьма іншими науками, спирається на відкриті ними закономірності, використовує їх здобутки. Передовсім вона спирається на гендерну соціологію та гендерну психологію.

Для гендерної педагогіки важливі дослідження в галузі **психології сім'ї**, в яких питання факторів якості шлюбу, циклу розвитку сім'ї, ролевої структури сім'ї, розподілу влади між членами сім'ї, установок на шлюб і сім'ю, детермінант вибору шлюбного партнера і т. п. вивчаються відповідно до статевих уявлень, стереотипів маскулінності/фемінінності (див. в глосарій) і статево-типових характеристик і моделей поведінки, що властиві реальним і потенційним шлюбним партнерам. Гендерна педагогіка пов'язана і з етикою, естетикою, історією, генетикою, гігієною, гендерологією, акушерством, фемінологією та з іншими науками, причому зв'язок передовсім відбувається по лінії використання ідей і результатів досліджень інших наук та використання методів їх досліджень.

Лекція 2. ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ

1. Гендерний підхід в історії освіти та педагогічної думки.
2. Теоретичні основи гендерної рівності.
3. Сутність і основні завдання гендерної освіти.

Література

1. Градусова Л. В. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Л. В. Градусова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с.
2. Ерофеева Н. Ю. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Н. Ю. Ерофеева. – Ижевск, 2010. – 312 с.
3. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: [навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.

Аналізуючи історію розвитку школи і виховання в перших цивілізаціях, варто відзначити, що в переважній більшості країн Стародавнього Сходу та Стародавній Греції дівчата були позбавлені можливості здобувати освіту. Відповідно до становища жінки в Афінах дівчата здобували домашнє виховання під наглядом матерів або інших жінок на жіночій половині будинку-гінекеї. Тут вони здобували елементарні навички рукоділля, гри на музичному інструменті, часом і читання та письма⁷.

Про освіту жінок в епоху середньовіччя говорити не доводиться. Увагою до жіночої освіти характеризується Епоха Відродження та період Реформації.

До питань освіти дівчат активно звертались педагоги і громадські діячі Англії XVII ст., передовсім Г. Галіфакс і Д. Локк. Вони вважали, що від освіченості матері залежить культурно-освітній рівень її дітей – майбутніх громадян

⁷ Луценко О. Гендерні дослідження та гендерна освіта в Україні: проблеми і перспективи / О. Луценко // Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє: Матеріали міжнародної наук.-пр. конференції. – К., 1999. – С. 53-56.

нового суспільства. Саме в цей час в Англії до домашньої просвіти дівчат додалось навчання в приватних пансіонах, де їх учили не лише добрим манерам (танцям, грі на музичних інструментах, кулінарії і т. п.), але також латини, французькій, грецькій, італійській, іспанській мовам, а для дівчат, котрі хотіли продовжити освіту, викладали астрономію, географію, історію та арифметику⁸.

Великий реформатор школи і педагогіки Я. А. Коменський (1592–1670) у «Великій дидактиці» декларує ідею охоплення школою всієї молоді незалежно від статі. «Не можна уявити будь-яких підстав, щоб і слабку стать цілком усунути від наукових занять. Жінки теж образ божий, однаково вони обдаровані (часом більше нашої статі) швидким і сприйнятливим мудрість розумом». Хоча при цьому варто відзначити, що, моделюючи свою систему шкільної освіти, Коменський не зумів витримати принцип рівних можливостей для отримання освіти юнаками і дівчатами, передбачивши навчання у латинській школі та академії лише для юнаків⁹.

Яскравим прикладом того, як функція гендерної соціалізації проявляється в освіті, може бути система виховання, розроблена Ж. Ж. Руссо (1712–1778) в його творі «Еміль». Для чоловічої і жіночої статей пропонуються діаметрально протилежні виховні засоби і процеси, а практичні рекомендації з навчання і виховання жінок переконливо демонструють, як можна досягти тих якостей, які приписувалися жіночій «природі»¹⁰.

На думку Руссо, чоловік і жінка мають різне призначення в суспільстві і тому повинні одержувати різне виховання.

⁸ Жеребкіна І. Гендерные исследования: сборник трудов / И. Жеребкіна. — Х., ХЦГИ, 1998. — С. 242-243.

⁹ Мітюров В.Н. Педагогічні ідеї Я.А. Коменського на Україні. / В.Н. Мітюров. — К., 1971. — С. 36-38.

¹⁰ Піскунов А. І. Хрестоматія з історії зарубіжної педагогіки. / А.І. Піскунов. — М., 1981. — С. 87-88.

Призначення жінки – народжувати дітей, займатись господарством, створювати сімейний затишок, творити щастя для чоловіка. Виховуючи жінок, вважав Руссо, треба мати на увазі їх взаємини з чоловіками. Подобатись чоловікам, бути їм корисною, заслужити їх любов і повагу, доглядати їх у старості, надавати їм поради втішати, робити їм життя легким і відрадним – такі жіночі обов'язки в усі часи і всього цього необхідно навчати жінок з самого дитинства¹¹.

Ідеї Французької революції чинили позитивний вплив на соціалістів-утопістів ХІХ ст. Ш. Фур'є (1772–1837) та Р. Оуена (1771–1858). Однією з мерзотних рис сучасного йому суспільства Фур'є вважав поневолення жінки. Лише ставши вільною і рівноправною з чоловіком, жінка включиться в трудове життя суспільства, перестане торгувати собою. Як член асоціації, вона буде забезпечена прожитковим мінімумом. Прийде кінець неробству, яке часом штовхає багатих жінок на шлях розпусти. Любовні правила корпорації допоможуть суспільству регулювати любовні стосунки¹².

У вихованні всебічно розвиненої особистості Фур'є немало місця відводить статево вихованню, мета якого підготувати молодих людей до «кохання без соромливості і перешкод», до «шлюбу без меркантильних розрахунків». Говорячи про шлюб і кохання в суспільстві Гармонії, він зробив окремі зауваження, що стосуються підготовки юнаків і дівчат до статевого життя, запропонував ряд профілактичних заходів, які б стримували ранній чуттєвий розвиток молоді. Правильно організована «любовна політика» стане виховним засобом, продовженням фізичного і духовного виховання гармонійців¹³.

¹¹ Руссо Ж.Ж. Вибрані педагогічні твори. / Ж.Ж. Руссо. – М., 1961. – С. 233.

¹² Піскунов А.І. Хрестоматія з історії зарубіжної педагогіки. / А.І. Піскунов. – М., 1981. – С. 57.

¹³ Фур'є Ш. Вибрані педагогічні твори. / Ш. Фур'є. – М., 1965. – С. 32.

Одним з перших прихильників спільного виховання хлопчиків і дівчаток був Р. Оуен. У своїй праці «Новий погляд на суспільство, чи досліди про утворення характеру» (1814) він писав, що в умовах спільного навчання хлопчики і дівчатка «ставились один до одного як брати і сестри протягом усіх років, які вони до дванадцятирічного віку проводили в школі». Запроваджуючи спільну освіту, Р. Оуен обґрунтував це тим, що жінка повинна отримувати однакову з чоловіком освіту, щоб виконувати обов'язки, як спільні з ним, так і свої особливі. Всебічна освіта жінки, на думку Р. Оуена, вкрай необхідна для звільнення її від тієї економічної і політичної залежності, в якій вона перебуває на даний час¹⁴.

Здійснивши в кінці XIX ст. перехід до загального всеобучу, європейські держави практично вирішили проблему рівних прав жінок і чоловіків на освіту, хоча гендерна асиметрія в суспільстві, а отже і в шкільному навчанні залишилась і в XX столітті¹⁵.

На відміну від країн Західної Європи, освіта у Київській Русі була доступна для дівчат. У 1086 р. княжна Ганна Всеволодівна відкрила першу жіночу школу в Києві, в той час, як у Європі ще дискутували на предмет того, чи є жінка людиною. Такі ж школи відкривались і в інших містах держави. Ряд джерел засвідчує високу освіченість жінок, насамперед у князівських верхах.

Не дивлячись на те, що в козацькій державі жінок не допускали до спільного проживання зі своїми чоловіками і синами, їх значення у суспільних відносинах було великим. Козацька педагогіка, виховуючи майбутніх козаків-лица-

¹⁴ Піскунов А.І. Хрестоматія з історії зарубіжної педагогіки. / А.І. Піскунов. – М., 1981. – С. 123.

¹⁵ Виноградова Т.В., Семенов В.В, Сравнительное исследование познавательных процессов у мужчин и женщин... / Т.В. Виноградова, В.В. Семенов // Вопросы психологии. – 1993. - №2. – С. 65.

рів, особливу роль відводила формуванню лицарської честі, серед неписаних законів кодексу якої відзначались так, як:

- шляхетне ставлення до дівчини, жінки;
- милосердність;
- вірність у коханні, дружбі тощо¹⁶.

У другій половині XIX ст. все частіше звучить ідея не лише однакової освіти хлопчиків і дівчаток, але і спільного їх навчання в освітньо-виховних закладах (М.О.Корф, М.С.Шашкевич, О.В. Духнович).

Суттєве значення формуванню рівноправності статей надавав класик вітчизняної педагогіки К. Д. Ушинський: «Для християнства чоловік і жінка – особи рівноправні, однаково самостійні й однаково відповідальні, яких тільки шлюб вводить у рівноправні між собою відносини». Формулюючи принцип народності, К.Д. Ушинський зазначив, що «жінці повинне бути забезпечене виховання й освіта рівні з чоловіком, бо здійснення народного виховання багато залежить від жінки-матері»¹⁷.

У роки революції 1905–1907 рр. на увесь голос зазвучала вимога – вирівнювання програм жіночих гімназій з програмами чоловічих. Лише за три роки в Україні було відкрито 33 жіночих гімназій. Саме після революції 1905–1907 рр. в Україні з'являються перші школи та училища зі спільною формою навчання. Ще одна тема дискусій цього часу – доступ жінкам до університетської освіти. На педагогічному горизонті в цей період засяяли імена жінок-педагогів: Л. Українки, С. Русової, Е. Евертової та інших¹⁸.

¹⁶ Ярмаченко М.Д. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. / За заг. ред. М.Д. Ярмаченка. – К., 1991. – С. 8-9.

¹⁷ Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. – Т. 8. / К.Д. Ушинський. – С. 60.

¹⁸ Сухомлинська О.В. Нариси історії українського шкільництва 1905-1933: Навчальний посібник / О.В. Сухомлинська. – К., Заповіт, 1996 – С. 34.

У роки Української Народної Республіки (1917–1920 рр.) школа проголошувалась спільною для хлопців і дівчат. Усім дітям шкільного віку забезпечувалась можливість отримати безплатну освіту у добре організованій школі. Практика спільного навчання в УНР стала повсемісною. Педагоги і психологи тих часів Л. Раскін, Е. Еввертова та інші підкреслювали, що у разі спільного навчання між дітьми і підлітками протилежної статі формується дружба, вони набувають важливого досвіду товариства. Таким чином, спільне навчання підкреслює рівноправність статей, створює базу для подальших міжособистісних контактів і спільної праці¹⁹.

Проблемам вирішення жіночого питання, спільного навчання хлопців і дівчат, підготовки їх до самостійного дорослого життя присвячено низку наукових праць видатного українського педагога С. Ф. Русової. Вона акцентує увагу на національному факторі виховання, сутність якого вбачає в необхідності ознайомлення молодої людини з культурою, звичаями, сімейним побутом того народу, до якого вона належить. Вже змалку оченята дитини мають кохатися в улюблених національних кольорах та орнаментах, розвиток дитячої уяви має здійснюватись на основі народних оповідань, казок, віршів, легенд, а слух – на основі рідних пісень. Етнографічним матеріалом необхідно оздоблювати родинний побут, життя школи, взагалі оточення дітей. Усе це має створювати національну естетичну атмосферу, природно вводити дитину до проблем родини, міжособистісних стосунків²⁰.

¹⁹ Грабовська І. Гендерна рівність як проблема конституціоналізму доби української революції 1917-1921 рр. [Текст] / І. Грабовська // Безпека життєдіяльності. – 2006. – №9. – С. 44.

²⁰ Шевченко Н.В. Гендер у дзеркалі історії / Н.В. Шевченко // Український історичний журнал. – 2001. – №2. – С. 44-45.

Лекція 3. ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

1. Основні завдання гендерної освіти.
2. Організація навчально-виховного процесу на засадах гендеру.
3. Мета гендерного виховання.

Література

1. Градусова Л. В. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Л. В. Градусова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с.
2. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: [навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
3. Кікінеджи О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Навчальний посібник. / О. М. Кікінеджи, О. Б. Кізь. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 160 с.

Важливими компонентами гендерної соціалізації особистості є гендерна освіта та гендерне виховання. **Гендерна освіта** включає в себе: систематичне навчання, просвіту (тобто пропаганду й розповсюдження гендерних знань і гендерної культури), стимулювання гендерної самоосвіти²¹.

Гендерна освіта вирішує наступні завдання в загальному процесі соціалізації:

– ознайомлення молоді з інституційними цінностями, нормами і правилами міжстатевого спілкування (норми релігії, накази і розпорядження, літературні пасажі);

– формування адекватного розуміння дорослості: її змісту, істинних ознак, проявів і якостей;

²¹ Кравець В. П. Гендерна педагогіка: [навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 333.

- формування тілесної ідентичності, з якою тісно пов'язаний психосоматичний потенціал;
- розкриття особливостей жіночої і чоловічої психології, а також відмінностей поведінки представників різної статі;
- формування у підлітків і молоді правильного уявлення про взаємини статей, засновані на системі загальнолюдських і національних моральних цінностей²².

Отримані гендерні знання мають знайти заломлення в адекватній поведінці. А це вже сфера виховання. **Гендерне виховання** – процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі. Тому у сферу гендерного виховання входять не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої і жіночої статі, як подружні, але й будь-які інші: в суспільному житті, праці, відпочинку тощо.

Мета гендерного виховання полягає не лише у формуванні правильного розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності. У процесі гендерного виховання необхідно вирішити шерег конкретних педагогічних завдань, до яких відноситься формування:

- соціальної відповідальності у взаєминах між статями, переконання, що і в сфері інтимних відносин людина не є незалежною від суспільства;
- прагнення мати міцну, дружну сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька й матері в сім'ї, народження кількох дітей; свідоме і відповідальне ставлення до їх виховання як до свого обов'язку перед суспільством загалом, своїми батьками і дітьми;

²² Лебединська І. Гендерна освіта: до постановки проблеми / І. Лебединська // Завуч. – 2000. – №33(75). – С. 2.

– здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них не лише як до людей взагалі, але й як до представників чоловічої чи жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх специфічні статеві особливості в процесі спільної діяльності;

– здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності, виробляти поняття хорошого й поганого вчинку в сфері цих відносин;

– усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації;

– необхідних навичок спілкування й взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення в сфері міжстатевих стосунків;

– уміння дружити і любити, досвіду нестатевої любові²³.

Гендерне виховання необхідно здійснювати з використанням усіх традиційних засобів педагогічного впливу. Це такі:

– своєчасна реакція дорослих на ті чи інші особливості поведінки дітей чи підлітків, їх взаємини з однолітками протилежної статі, емоційна оцінка цих особливостей; адекватна реакція на ті чи інші прояви сексуального розвитку дитини чи підлітка, що ґрунтується на розумінні того, що в їх розвитку є нормальним, а що – відхиленням від норми;

– приклади правильного ставлення дорослих до представників іншої статі. Дорослі не повинні доводити до ді-

²³ Ічанська О.М. Сучасні аспекти гендерної проблематики / О.М. Ічанська // Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві: Матеріали Всеукр. науково-практичної конференції. – К.: ПЦ «Фоліант», 2004. – С. 10.

тей свої конфлікти, не варто з'ясовувати в їх присутності свої стосунки і т. п. Приклади можуть бути взяті також з творів художньої літератури, кіно тощо²⁴.

Гендерне виховання пов'язане з моральним, фізичним, естетичним, розумовим і трудовим. Наприклад, у процесі трудового виховання створюються уявлення дітей про те, що праця людей різної статі має свою специфіку, яка пов'язана з фізіологічними особливостями та історичним аспектом розвитку людини: праця чоловіків традиційно передбачає більші фізичні навантаження, ніж праця жінок. Зв'язок гендерного виховання з фізичним аналогічний: на заняттях фізкультури підбирають такі вправи, які розвивають різні фізичні якості і формують певне ставлення до стилю поведінки (фігура, постава, хода, динаміка рухів). Гендерне виховання пов'язане з естетичним, наприклад, в організації дозвілля, де враховуються надання переваги дітьми, залежно від статевих відмінностей. Зв'язок гендерного виховання з моральним виявляється в ознайомленні дітей з елементарними поняттями про мораль, роллю в суспільстві людей різної статі, орієнтації дітей на майбутню соціальну функцію.

Специфіка гендерного виховання полягає в тому, що людина як суб'єкт діяльності не може виступати як безстатева істота. З одного боку, це означає, що для виховання можуть бути використані будь-які види діяльності, з другого – що важко знайти якийсь особливий вид діяльності, яку слід було б спеціально організувати чи стимулювати в інтересах гендерного виховання. Тому той чи інший вид діяльності учнів – праця, спілкування, гра, навчання – може служити інтересам виховання, якщо педагоги враховують у процесі їх організації загальні закономірності і, крім того,

²⁴ Горностай П. Головні ролі людини / П. Горностай // Завуч. – 2000. – №33(75). – С. 3.

оцінюють дії школярів з позицій гендеру, беруть до уваги характер відмінностей між ними, ступінь їх важливості і суспільної цінності²⁵.

Способом прояву гендерних особливостей дітей і відображенням рівня сформованості їх гендеру є гра. В ній діти через виконання певних ролей засвоюють уявлення про гендерну поведінку. Хлопчики частіше вибирають для гри «силові сюжети» й у зв'язку з цим – відповідні ролі. Дівчаткам більше імпонують ігри з традиційними жіночими ролями. Гра дає змогу засвоїти не лише соціальні ролі, але й набути навички спілкування й взаємодії з однолітками протилежної статі. Традиційні ігри спрямовані на засвоєння дитиною її гендерної ролі, яка набувається саме в ролевій грі (у дочки-матері, війну).

У процесі гендерної соціалізації велику роль відіграють дитячі іграшки. Наші дослідження засвідчили, що іграшки та ігри допомагають дівчаткам вправлятися в тих видах діяльності, які стосуються підготовки до материнства і ведення домашнього господарства, розвивають уміння спілкуватися й навички співпраці. У хлопчиків все інакше: іграшки та ігри спонукають їх до винахідництва, перетворення оточуючого світу, допомагають розвинути навички, які пізніше ляжуть в основу просторових і математичних здібностей, заохочують незалежну, змагальну і лідерську поведінку²⁶.

У процесі гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку мають враховуватись фізіологічні і психо-

²⁵ Кікінеджи О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Навчальний посібник. / О. М. Кікінеджи, О. Б. Кізь. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – С.53.

²⁶ Ерофеева Н. Мальчики и девочки... Как их учить вместе? / Н. Ерофеева // Воспитание школьников. – 2001. – №8. – С. 47-49.

логічні особливості. Для нормального статевого розвитку і встановлення правильних стосунків між хлопчиками і дівчатками в цьому періоді важливо розвивати такі моральні якості, як соромливість, стриманість, готовність завжди надати допомогу тощо.

Виховання дитини як представника певної статі розпочинається з першого року її життя. На статеву диференціацію дитини впливають не лише її анатоμο-фізіологічні особливості, що визначаються статтю, а й соціально-психологічні фактори. Останні діють передусім через ті специфічні відтінки, а іноді і суттєві відмінності, що їх вносять дорослі у процес виховання дитини, враховуючи її статеву належність.

Виховання хлопчиків і виховання дівчаток мають свою специфіку. Специфіка чоловічого виховання виявляє себе, коли ми спостерігаємо за тим, як спілкуються батько з сином. Їх діалоги небагатослівні, по-чоловічому сухі. Батько ставиться до сина не як до дитини, а як до чоловіка і підносить його до висоти такого звання, і в цьому, мабуть, полягає відмінність чоловічого виховання від жіночого, оскільки для матері ми завжди залишаємося дітьми. На жаль, педагоги не докладають особливих зусиль для того, щоб формувати не просто особистість людини, а особистість чоловіка і особистість жінки. У шкільному житті дитині досить часто трапляються такі суперечності: від неї вимагають виконання ролі чоловіка чи жінки і, в той же час, педагог ігнорує її статеву належність у навчальному процесі. У результаті цього багато юнаків і дівчат виходять в доросле життя з достатньо туманними уявленнями про роль Чоловіка і Жінки в суспільстві²⁷.

²⁷ Слюсаренко Н.В. Гендерний підхід до організації навчально-виховного процесу сучасної школи: [навч.-метод. посіб.] / Н. В. Слюсаренко. — Херсон: РПО, 2010. — С. 33.

У шкільному житті ми часто зустрічаємось ще з одним протиріччям: коли сам педагог забуває про свою гендерну роль, але, разом з тим, вимагає від учня виконання ролі представника своєї статі. Наприклад, часто можна спостерігати таку картину: вчителька разом з дітьми їде в тролейбусі. Розсадивши дітей на вільні місця, сама стоїть. Коли один хлопчик наважується запропонувати їй місце, то у відповідь чує «Ні, ні, дякую, я постою». Педагог, забуваючи про свою статеву належність, не дає можливості проявити себе хлопчику як чоловікові. Для того, щоб розв'язати суперечності, які трапляються у шкільному житті, педагог не має забувати про те, що, насамперед, він сам є яскравим прикладом у виконанні тих ролей, які він виконує на даний момент. Тому вчителеві необхідно пам'ятати самому і допомогти дитині в оволодінні змістом соціально-статевої ролі людини²⁸.

Сьогодні виділяють ряд напрямків роботи з дітьми з доповнення й розширення можливостей їх соціалізації, альтернативні суто **гендерному підходу**:

- доповнення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчат до занять спортом, а хлопчиків – до самообслуговування);
- організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у спільній діяльності;
- зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, заохочення їх до вираження почуттів;
- створення з дівчатками досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів);

²⁸ Цокур О. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. Україна. – 2006. – №6. – С. 6.

- створення умов для тренування міжстатевої чутливості (наприклад, через театралізацію, обмін ролями);
- залучення обох батьків (а не лише матерів) до виховання дітей²⁹.

Таким чином, гендерний підхід у педагогіці й освіті – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності. Цей підхід дає людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучким і вміти використовувати різні можливості поведінки.

²⁹ Кравець В.П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – С. 46.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Гендерні аспекти соціалізації дитини. Гендерна культура сім'ї та ЗНЗ

Лекція 4. ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ

1. Гендер як соціально-культурний феномен.
2. Аспекти соціалізації дитини.

Література

1. Основи теорії гендеру: [навч. посіб.] / [В. П. Агеєва, В. В. Близнюк, О. Головашенко та ін.]. – К.: К.І.С., 2004. – 536 с.
2. Слюсаренко Н. В. Гендерний підхід до організації навчально-виховного процесу сучасної школи: [навч.-метод. посіб.] / Н. В. Слюсаренко. – Херсон: РПО, 2010. – 158 с.
3. Штылева Л. В. Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ / Л. В. Штылева. – М.: ПЕРСЭ, 2008. – 316 с.

Передусім акцентуємо увагу на тому, що у різні хронологічні періоди розвитку суспільства зміст дефініції «гендер» змінювався. Формування змісту цього поняття відбувалося у такій послідовності³⁰:

- гендер як лексико-граматична категорія;
- гендер як синонім поняття «стать»;
- гендер – самостійна дефініція, яка означає «соціальну стать»;
- широке розуміння поняття «гендер» як історико-культурологічної категорії;

³⁰ Аніщенко О.В. Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці: Навч. посібник / За ред. Г.М. Лактіонової, Н.І. Яковець. – Ніжин: Міланік, 2007. – С. 13.

– утворення складних понять із гендерною складовою.

Таким чином, первісно поняття «гендер» означало лише лексико-граматичну категорію, за якою в багатьох мовах іменники поділялися за родами: жіночим, чоловічим, середнім. Проте наприкінці 80-х років ХХ століття ця дефініція набула нового значення. На відміну від поняття «стать» (*sex*), яке характеризує біологічні особливості жіночого або чоловічого організму, дефініцію «гендер» почали використовувати, коли йшлося про соціально-культурні аспекти існування жінки й чоловіка. Таке розмежування понять дало змогу зосередити увагу на тому, що безліч відмінностей у поведінці й життєвому досвіді жінок і чоловіків є соціально-культурними утвореннями, які не залежать від біологічних відмінностей між статями.

Ми погоджуємося із тлумаченням дефініції «гендер», запропонованим С. Хрисановою³¹. Вона підкреслює, що зміст поняття «гендер» має зосереджувати у собі тріаду таких елементів:

1. Поняття про систему ролей і відносин між жінкою і чоловіком у суспільстві, які визначаються не стільки біологічними факторами, скільки соціальним, економічним, політичним контекстом і ґрунтується на умовах конструктивного співробітництва «обох половин суспільства».

1. Концептуальну основу цієї взаємодії, яка поряд із конструктивністю відносин визначає їх безконфліктність і консенсус (на відміну від гострих проявів фемінізму).

2. Гендер передбачає не лише конструктивну, а ще й справедливу взаємодію представників обох статей щодо створення таких соціальних умов, які дають імпульс для

³¹ Хрисанова С. Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє: Матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф. / С. Хрисанова. – К., 2002. – С. 77.

розкриття громадянських та індивідуальних якостей особистості з метою повної самореалізації.

До XVII століття уявлення про відмінності статей і пов'язані з ними норми поведінки базувалися на антропологічній гіпотезі, згідно з якою чоловік є виміром людини, а тому жінка розглядалася як істота, якій бракує тих чи інших чоловічих характеристик. Й анатоμο-фізіологічні, й психологічні особливості жінки пояснювалося як «прояв дефіциту того, що притаманне представникам «сильної статі». На думку Н.А. Кутової, проголошення жінки неповноцінним чоловіком дозволяло виправдати її дискримінацію, ненависть і презирство до жіночого тіла. Через орієнтацію виключно на чоловіка як повноцінну людину ця концепція у науковому лексиконі утвердилася як модель однієї статі³².

В епоху Просвітництва проблема суспільної ідентичності жінки починає розглядатися в контексті дискусій про права людини. У цілому ряді творів того часу формулюються ідеї про те, що не існує специфічних обмежень розуму за ознакою статі. Щодо цього показовим є твір Франсуа Пулен де ла Бара «Про рівність статей», в якому проголошується теза про те, що розум не має статі. Однак, у період реакції, який настав після епохи Просвітництва і заперечував його ідеали, принцип рівноправності статей піддавався критиці й запереченню. Як зазначила Вірджинія Вульф, природа жінки повністю змінилася невдовзі після 1750 р. Її почали характеризувати ознаками діаметрально протилежними чоловічій статі, що призвело до протиставлення чоловіка і жінки в бінарній опозиції. «Слабка стать» перетворилася на «протилежну стать». Відмінностям між ана-

³² Кутова Н.А. Гендер і освіта / Н.А. Кутова // Жінка в Україні. Президенту України... Міжвідомчий науковий збірник / За ред. А. Комарової. – К., 2001. – Т. 23. – С. 466.

томією та фізіологією чоловічого й жіночого тіла, а також між чоловічою та жіночою ментальністю, які раніше здавалися незначними, почали надавати принципового значення, а ряд ознак і функцій жіночого тіла вважати основою жіночої неповноцінності, другорядності й відсталості (за А. Кутовою).

Значного поширення набули погляди на жінку З. Фрейда, які базуються на постулаті про біологічну неповноцінність її організму, що, в свою чергу, зумовлює специфіку формування психічних якостей. За теорією З. Фрейда, особистість жінки визначається самим фактом відмінності її анатомічної будови від будови чоловіка. «Анатомія – це доля» – стверджував З. Фрейд. Специфічний механізм дії жіночих комплексів призводить до того, що результатом нормального розвитку жіночої психіки і природними компонентами жіночності, на думку З. Фрейда, є пасивність, відсутність почуття справедливості, схильність до заздрощів, слабкі соціальні інтереси, нездатність до сублімації (творчої діяльності). Саме теза З. Фрейда про універсальні психостатеві структури, в яких структура жіночого принципово відрізняється від чоловічого як її «неповноцінна» копія (пасивна, нарцисистська), значною мірою допомагала виправдати другорядне місце жінки у культурі³³.

Таке «наукове» осмислення проблеми вземовідносин статей у соціумі з позицій соціобіологічних теорій, в яких спостерігалася тенденція до акцентування фундаментальних біологічних відмінностей між статями, що дало підстави для обґрунтування соціальної неповноцінності жінки, панувало до другої половини ХХ століття.

³³ Кутова Н.А. Гендер і освіта / Н.А. Кутова // Жінка в Україні. Президентові України... Міжвідомчий науковий збірник / За ред. А. Комарової. – К., 2001. – Т. 23. – С. 467.

Як відомо, біологічні відмінності між статями існують, проте ролі й значенню цих відмінностей приділяється за багато уваги. Вченими встановлено, що вже на стадії внутрішньоутробного розвитку мозок чоловіків і жінок відрізняється за фізіологічними ознаками. Наприклад, на момент народження у хлопчиків більше розвинена права півкуля мозку, тоді як у дівчат – ліва. Проте, як зазначає доктор біологічних наук О.І. Ніколаєва, статева диференціація мозку не заперечує його біпотенціальності ([бі – лат. *bi...* дво(х)... < *bis* двічі] – приставка, що означає: складене з двох частин, має дві ознаки тощо)³⁴. На відміну від репродуктивних органів, диференціація яких є альтернативною, мозку людини властиві потенційні можливості програмування поведінки як за жіночим, так і за чоловічим типом, реалізація яких залежить від умов індивідуального розвитку.

У галузі психології наявність суттєвих відмінностей між чоловіком та жінкою не викликають сумнівів, проте емпіричні дані щодо цього є недостатніми та суперечливими. Так, американські вчені Е. Маккобі та К. Джеклін критично проаналізували та узагальнили більшість американських та західноєвропейських досліджень щодо статевих особливостей сприймання, навчання, пам'яті, інтелекту, когнітивного стилю, мотивації, самосвідомості, темпераменту, рівня активності та ін., опублікованих до 1973 р. Достеменно встановлених фактів виявилось навіть менше, ніж прийнято думати. Результати досліджень показали, що дівчата перевершують хлопців у вербальних здібностях; хлопчики сильніше за дівчаток у візуально-просторових здібностях; у хлопців математичні здібності вищі; чоловіки більш агресивні. І навпаки, повністю необгрунтованими виявилися твердження про те, що:

³⁴ Словарь иностранных слов / под ред. И.В. Лехина, Ф.Н. Петрова. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1987. – С. 67.

- дівчата «соціальніші» за хлопців, легше піддаються навіюванню;
- у дівчат рівень самоповаги є нижчим;
- дівчата краще розв'язують прості завдання, а хлопці більше тяжіють до складних пізнавальних процесів;
- чоловічий когнітивний стиль є більш «аналітичним», ніж жіночий;
- на дівчат більше впливає спадковість, а на хлопців – середовище;
- у дівчат не дуже розвинена потреба у досягненнях;
- у дівчат більш розвинене слухове, а у хлопців – зорове сприймання³⁵.

Отже, як влучно висловився П. Фролов, немає жодних сумнівів стосовно того, що навчання після народження є головним фактором, який визначає багато чого з того, що називається чоловічою або жіночою поведінкою, а також у тому, що думка відносно доречності й «притаманності» тієї чи іншої поведінки хлопчикам і дівчаткам формується суспільством. Він припускає існування «ефекту множення», згідно з яким біологічні й соціальні фактори діють по чергово, взаємно підсилюючи один одного у ході онтогенезу («взрослення») людини³⁶.

Таким чином, відмінності у поведінці, мисленні й психологічних характеристиках чоловіків і жінок насправді існують. Проте всі вони ні в якій мірі не виправдовують нерівності можливостей і підпорядковане, другорядне становище жінки у суспільстві. Теорія соціального конструювання гендера саме і пояснює причини загального характе-

³⁵ Сутрин Д.В. Психологические основы формирования полоролевых стереотипов в украинском обществе / Д.В. Сутрин // Жінки Чернігівщини: історія і сучасність: Матеріали конференції... – Чернігів, 1999. – С. 95-96.

³⁶ Фролов П. Віват, андрогін! / П. Фролов // Завуч. – 2000. – №33(75). – С. 4.

ру суспільної собординації між статями за домінуючої ролі чоловіків, розглядаючи їх як «сконструйовані» самими людьми, а не зумовлені природними відмінностями».

Теоретичними джерелами конструктивістського уявлення про гендер є концепція соціального конструювання реальності П. Бергера і Т. Лукмака; теорія соціального конструювання американського соціолога Т. Парсонса; теорія соціалізації Т. Парсонса і Р. Бейлса.

Основні положення зазначених вище концепцій були запозичені й творчо розвинені теоретиками фемінізму, які в своїх роботах теоретично обґрунтували необхідність розглядати стать як біологічне явище і як соціально сконструйований феномен.

У розумінні гендеру як соціального конструкту це поняття тлумачиться як організована модель соціальних стосунків між чоловіками і жінками, що конструюється основними інститутами суспільства. Цей підхід ґрунтується на таких засадах:

1. Гендер конструюється шляхом соціалізації, розподілу праці, системою гендерних ролей, сім'єю, засобами масової інформації, які створюють різні можливості для розвитку чоловіків і жінок;

2. Гендер формується й індивідами – на рівні їхньої свідомості (гендерної ідентифікації), прийняття заданих суспільством норм і підлаштування під них (одяг, зовнішність, манера поведінки тощо). Формування гендеру відбувається із урахуванням певних відмінностей між хлопчиками /дівчатками, чоловіками/жінками, які є культуральними, а не природними, сутнісними, біологічними³⁷.

³⁷ Цокур О.С. О специфике Гендерной педагогики как новой отрасли современного научного знания / О.С. Цокур // Гендерна освіта у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи інтеграції: міжвуз. наук.-практ. конф. – Одеса, 2004. – С. 11-15.

У процесі соціалізації індивіди засвоюють певні правила поведінки і установки, що відповідають гендерним ролям.

Гендер також тлумачать як мережу, структуру або процес, тобто як стратифікаційну категорію у сукупності з іншими стратифікаційними категоріями, розглядаючи його нарівні з категоріями «клас», «раса», «вік».

Відповідно до погляду на гендер як *культурну метафору* вважається, що «чоловіче» й «жіноче» на онтологічному й гносеологічному рівнях існують як елементи культурно-символічних рядів: «чоловіче» – раціональне, духовне, божественне, культурне; «жіноче» – чуттєве, тілесне, гріховне, природне. «Чоловіче» або те, що ототожнюється з ним, вважається позитивним, значущим і домінуючим, «жіноче» – негативним, вторинним, підпорядкованим (за Т. Говорун, О. Кікінеджи).

Нерідко під гендером розуміють виключно проблему соціального статусу жінки або чоловіка. Тобто, йдеться про гендерні ролі. У такому контексті гендерна проблематика фігурує не як основна, а перебуває серед інших соціально важливих проблем.

Проявами гендера як соціально-культурного конструкту є гендерна ідентичність і гендерні ролі. Гендерна ідентичність характеризує уявлення людини про свою стать і є одним із перших і найбільш стійких її самовизначень.

Результати наукових досліджень показали, що дитина визнає себе хлопчиком або дівчинкою у віці від 18 місяців до трьох років, тоді ж як при народженні й упродовж декількох наступних місяців людина перебуває у стані психостатевої байдужості. Щодо формування гендеру, то тут думки вчених розходяться. Джон Мані вважає, що гендер починає формуватися при «засвоєнні рідної мови», інший

дослідник, Джером Кеджін, дійшов висновку, що найбільш важливу роль відіграє виключно тактильний вплив³⁸.

На розвиток гендерної ідентичності, що відбувається у дитинстві, впливає вся сукупність уявлень батьків, ровесників і всієї спільноти про те, що є допустимим для кожного гендера з точки зору темпераменту, характеру, інтересів, статусу, гідності. Отже, кожен відрізок, етап життя дитини є надзвичайно важливим у сенсі того, як він/вона будуть мислити або поводитися з метою задоволення потреб і вимог, які детермінує гендер.

Розвиток гендерної ідентичності здійснюється передусім у межах таких складових:

- у процесі моделювання «дорослого» життя, під час якого діти імітують поведінку дорослих;

- під час «закріплення» ролей, коли батьки заохочують ту чи іншу поведінку дітей;

- у ході самосоціалізації, основу якої складає процес самовідтворення тих взірців поведінки, які викликають повагу чи осуд інших³⁹.

Якщо гендерна ідентичність базується на суб'єктивному сприйнятті індивідом себе як чоловіка або жінки, то гендерні ролі засвоюються у процесі соціалізації, в ході якої індивід приймає за норму свою поведінку як чоловіка, або жінки в даному суспільстві.

Стандартизовані уявлення про моделі поведінки і риси характеру, за Н.А. Кутовою, які відповідають поняттям «чоловіче» й «жіноче», яскраво проявляються у гендерних

³⁸ Цокур О. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. Україна. – 2006. – №6. – С. 6.

³⁹ Артем'єва О.О. Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності / Ольга Олександрівна Артем'єва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.09 «Філософія науки» / О.О. Артем'єва. – К., 2008. – С. 11.

стереотипах. Такі стереотипи можуть виникати на основі расових, вікових, релігійних, соціально-класових та інших відмінностей між людьми. Проте стереотипи за ознакою статі мають особливий характер, оскільки вони розділяють людство на дві групи. Йдеться про приналежність кожного /кожної до жіночої або чоловічої частини людства. Результати такого розподілу знайшли відображення у стереотипах «маскулінності» та «фемінності» (див. *гlossарій*), які базуються на протилежних уявленнях жінки і чоловіка. Водночас конкретні дослідження неодноразово підтверджували, що варіативність у рисах характеру і здібностях набагато більша всередині кожної статевої групи, ніж між ними.

У сучасному суспільстві утвердилися стереотипи щодо чоловічої та жіночої поведінки і рис характеру, серед яких виокремимо такі:

- чоловіки домінують, вони незалежні, компетентні, самовпевнені, агресивні, схильні до логічних роздумів;
- жінки — покірні, залежні, емоційні, ніжні й виховані⁴⁰.

Наведені вище стереотипи, у свою чергу, відображають розподіл праці й соціальну структуру у нашому суспільстві, соціальні моделі, згідно з якими чоловіки обіймають більш престижні й більш високооплачувані посади, а жінки опікуються дітьми й опікуються домашніми справами. Зазначене свідчить про те, що стать людини стає засобом «класифікації» людей і набуває різної соціальної значимості.

Гендерні стереотипи закріплюються у соціальних інституціях і зумовлюють поведінку індивідів (чоловіків і жінок) через засвоєння готових суспільних моделей поведінки і форм існування у процесі соціалізації. До факторів

⁴⁰ Головащенко І.О. Гендерний підхід в системі освіти: узгодження досвіду з міжнародними стандартами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06giozms.pdf>

соціалізації, як правило, відносять сім'ю, школу, групу ровесників, «значимих інших» (сусідів, друзів, батьків і т.ін.), засоби масової інформації, інститути праці, моди і дозвілля. Нас як педагогів насамперед цікавить вплив школи на формування особистості школяра/школярки.

У процесі конструювання й реалізації навчально-виховного процесу слід пам'ятати, що на сучасному етапі універсальною життєвою цінністю серед представників різних професій є прагнення до досягнень, в якому перетинаються традиційні фемінні й маскулінні переваги⁴¹. Зв'язок статево-рольових стереотипів у життєвих цінностях та профілі маскулінно-фемінних властивостей відповідно до обраної професії може свідчити про те, що соціокультурні стереотипи сприяють розвиткові у жінок і чоловіків нового погляду на цінності життя, й, відповідно, розширенню сфери їхньої професійної самореалізації.

Вітчизняна педагогічна наука розуміє **гендерну соціалізацію** як формування особистості певної статі. Поняття «гендерної соціалізації» не нове. Найпопулярнішим є визначення її як процесу спрямованого і спонтанного впливу на особистість, що допомагає їй стати повноцінним чоловіком чи жінкою і прилучає її до прийнятої в суспільстві системи гендерних ролей і взаємин між статями у житті. Гендерна соціалізація при цьому розглядається як процес наслідування, прийняття й відтворення чоловіком чи жінкою тих культурно-нормативних стандартів, які суспільство вважає відповідними до їх гендерних ролей⁴².

⁴¹ Літвінова О.В. Вплив гендерних стереотипів на професійне самовизначення особистості: теоретичний аспект / О.В. Літвінова // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України; За ред. С. Д. Максименка. — К., 2005. — Вип. 26. — Т. 3. — С. 7.

⁴² Коніщева Н. Гендерна освіта — ключ до демократії та економічного зростання / Н. Коніщева // Донеччина. — 2012. — №26. — 10 квітня. — С. 2.

Гендерна соціалізація дитини починається від народження, коли батьки та інші дорослі, визначивши паспортну стать малюка, починають навчати його гендерній ролі хлопчика чи дівчинки. Основними аспектами соціалізації, на думку Г. Андрєєвої, є: присвоєння (процес засвоєння соціального досвіду, тобто вплив середовища на індивіда) та опредмечування (процес відтворення соціального досвіду, тобто вплив людини на середовище). У рамках гендерної соціалізації під присвоєнням ми розуміємо те, що змалку дитина засвоює, що означає бути хлопчиком чи дівчинкою, чоловіком чи жінкою. Опредмечування – це реалізація на практиці засвоєних гендерних схем⁴³.

Американський соціолог Рут Хартлі виділяє чотири основних способи конструювання дорослими гендерної ролі дитини: соціалізація через маніпуляції, вербальна апеляція, «каналізація», демонстрація діяльності. Приклад першого процесу: стурбованість матері зовнішністю дитини – дівчинки, другого – часті звертання в стилі «ти моя красуня», підкреслювання її привабливості. Дитина привчається дивитися на себе очима матері, а вербальна апеляція посилює дію маніпулятивного процесу. Дівчинка отримує уявлення про те, що зовнішній вигляд, красивий одяг – це дуже важливо. «Каналізація» означає спрямування уваги дитини на певні об'єкти, наприклад, на іграшки (дочки-матері, кухня, схвалення ігор, властивих для своєї статі). «Демонстрація діяльності» – навчання тим видам гендерної діяльності, що прийняті в суспільстві. До цього можна додати і такі способи соціалізації як диференційне підсилення і диференційне наслідування. Про диференційне підсилення говорять, коли сприйнятна гендерно-

⁴³ Основи теорії гендеру: [навч. посіб.] / [В.П. Агєєва, В.В. Близнюк, О. Головашенко та ін.]. – К.: К.І.С., 2004. – С. 323.

ролева поведінка заохочується, а неприйнятна – не схвалюється, карається, за умови, що заохочення чи покарання людини за певні моделі поведінки, інтереси і т. п. залежать від її біологічної статі. Заохочення часто виступає у формі суспільного схвалення, навпаки, відхилення від моделі поведінки, що відповідає гендерній ролі, карається соціальним несхваленням. Диференційне наслідування – процес, в ході якого людина вибирає ролеві моделі і починає наслідувати їх⁴⁴.

Психологічними механізмами гендерної соціалізації є: процес ідентифікації (психоаналітична теорія); соціальні підкріплення (теорія соціального научіння й статевої типізації); усвідомлення гендерної ролі (теорія когнітивного розвитку); соціальні очікування (нова психологія статі); гендерні схеми (теорія гендерної схеми). Зокрема, кожний з цих механізмів навряд чи зможе пояснити гендерну соціалізацію. Ш. Берн, говорячи про механізми гендерної соціалізації, виділяє три типи підпорядкування людей гендерним нормам: поступливість, схвалення та ідентифікацію. Поступливість – це такий тип підпорядкування соціальним нормам, коли людина їх не сприймає, але приводить свою поведінку відповідно до них, щоб уникнути покарання й отримати соціальне схвалення. Схвалення чи інтерналізація – це тип підпорядкування, коли людина повністю згідна з гендерними нормами. Ідентифікація – це повторення дій ролевої моделі (чоловіка, жінки, батька, матері)⁴⁵.

⁴⁴ Кравець В.П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – 476 с.

⁴⁵ Кікінеджи О.М., Власов В.С., Магдюк Л.Б., Ладиченко Т.В. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Ч. 1 / редакційна рада: О.М. Кікінеджи, В.С. Власов, Л.Б. Магдюк, Т.В. Ладиченко. – К.: Дорадо-друк, 2010. – 328 с.

З точки зору соціальної психології, гендер перебуває під сильним впливом як культурних норм, так і соціальної інформації, що навіює людям думку про суттєву відмінність між чоловіками і жінками. Теорія нормативного та інформаційного тиску частково пояснює, яким чином ми вчимося цим нормам і що змушує нас їх дотримуватися. Термін «нормативний тиск» описує механізм того, як людина вимушена підлаштовуватися під суспільні чи групові очікування (соціальні норми), щоб суспільство її не відкинуло.

У гендерній соціалізації важливу роль відіграє гендерне маркування предметів, дій, яке дає можливість дітям спостерігати, з якою частотою певні дії робляться чоловіками і жінками, і з якою ймовірністю будуть імітувати ту поведінку, яку вважають властивою людям одного з ними гендеру, або дає уявлення дітям про те, хто частіше використовує той чи інший предмет⁴⁶. За результатами наших досліджень, серед персонажів жіночої статі значна кількісна перевага була на боці тих, кого зобразили з предметами, що належать до домашнього господарства. Чоловіків у підручниках і в дитячій літературі частіше малюють зі знаряддями праці. Варто відзначити, що частка чоловіків, намальованих з предметами домашнього вжитку в руках, значно зросла в останні десятиліття.

⁴⁶ Концепція Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки // Офіційний вісник України. — 2006. — № 27.

Лекція 5. Школа та проблема статі

1. Освітнянське законодавство у контексті гендерної експертизи.
2. Статеворолева парадигма соціалізації учнів загальноосвітньої школи. Заклади совіти та гендерні стереотипи.
3. Основні форми позаурочної та позашкільної роботи зі статевої соціалізації школярів.
4. Шкільна психологічна служба і статева соціалізація учнівської молоді.

Література

1. Ерофеева Н. Ю. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Н. Ю. Ерофеева. – Ижевск, 2010. – 312 с.
2. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: [навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
3. Слюсаренко Н. В. Гендерний підхід до організації навчально-виховного процесу сучасної школи: [навч.-метод. посіб.] / Н. В. Слюсаренко. – Херсон: РПО, 2010. – 158 с.

Україна – член Ради Європи, серед вимог якої – сприяння встановленню рівноправ'я між жінками і чоловіками. Наша країна ратифікувала Міжнародні конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок та про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих жінок і чоловіків, і тим самим взяла на себе зобов'язання докласти всіх зусиль для поліпшення соціального статусу жінок, забезпечення рівних можливостей для здобуття ними освіти, професійної самореалізації тощо.

Освітнянське право формується у системі соціального права України. Відносини у галузі освіти мають своєрідний характер і вимагають особливих правових засобів регулювання та адаптованих гендерно орієнтованих підхо-

дів імплементації. Послуги у галузі освіти являють собою різновид соціальних послуг, і, відповідно, держава виділяє певні кошти на забезпечення розвитку освіти і зобов'язана забезпечити гендерні стандарти у цій сфері⁴⁷.

Як свідчить дослідження Т. Мельник, фахівця у галузі гендерної експертизи українського законодавства, освіта має давати гендерні знання, на основі яких має формуватися гендерне мислення. Засвоєння основ наук, в яких висвітлення соціальних відносин ґрунтується на гендерному підході, дає можливість учням/ученицям, студентам /студенткам з розвиненим гендерним мисленням власне самим, а також за допомогою педагогів, творити гендерний світогляд. У цьому контексті набула актуальності проблема підготовки відповідної навчально-методичної літератури із урахуванням гендерної складової для закладів освіти різних рівнів. Так, зміст сучасних видань має бути позбавлений інформації дискримінаційного характеру щодо жінок і чоловіків. Вони мають містити критичне осмислення історичного процесу в усіх, особливо гуманітарних, галузях знань з позицій гендерного підходу. Реалізацію зазначених вище заходів необхідно забезпечити нормативно-правовими актами, які б виключали стереотипний підхід до формування сучасного світогляду. Навчальні програми для закладів освіти різних типів також потребують державних форм гарантування чинності гендерного компоненту⁴⁸.

За сучасних умов в Україні виникла нагальна необхідність наукового осмислення гендерної проблематики. Організація цього процесу потребує нормативного підходу до

⁴⁷ Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / Відп. ред. Т. Мельник. – К.: Логос, 2001. – С. 95.

⁴⁸ Аніщенко О.В. Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці: Навч. посібник / За ред. Г.М. Лактіонової, Н.І. Яковець. – Ніжин: Міланік, 2007. – С. 13.

створення у системі Національної академії наук України та інших наукових державних інституціях відповідних структур з гендерної проблематики.

Проте, на думку Т. Мельник, у системі освіти гендерно орієнтований погляд на світ в учнів/учениць, студентів /студенток формують не лише знання, а й реальна організація педагогічного процесу. Гендерно орієнтована система відносин у педагогічному процесі потребує розробки і запровадження правових основ заборони всіх форм дискримінації за ознакою статі у системі освіти. Водночас юридично державою забезпечено рівні можливості для осіб обох статей у здобутті освіти⁴⁹.

Аналіз діяльності сучасних закладів освіти і літературних джерел свідчить, що правового вираження з боку держави мають набути забезпечення гарантій рівних умов для осіб чоловічої та жіночої статі:

- при вступі до освітніх установ;
- оцінці знань;
- стимулюванні навчальної праці студентів/студенток;
- здійсненні професійної орієнтації;
- наданні позик студентській молоді та ін.

Власне педагогічний процес має бути позбавленим традиційних підходів й спрямовуватися на утвердження гендерно орієнтованих, які забезпечують різність чоловіка і жінки, їхню орієнтацію на свободу, право вибору й відповідальність, які складають підґрунтя постпатріархального суспільства із притаманними йому рівноправністю, справедливістю, прогресивним розвитком.

У системі вищої освіти (а саме у галузі перепідготовки кадрів) має бути юридично унормовано гендерний компо-

⁴⁹ Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні за-
сади) / Відп. ред. Т. Мельник. — К.: Логос, 2001. — С. 77.

нент. Вищевикладене актуалізує проблему обов'язкового або факультативного вивчення питань гендерної демократії, правових основ гендеру, гармонізації національного й міжнародного законодавства з гендерної проблематики тощо⁵⁰.

Слід нагадати, що 1995 р. учасниками парламентських слухань було розроблено рекомендації «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Серед них були окремі рекомендації Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, Міністерству закордонних справ та ін. Наведені нижче рекомендації були розроблені для Національної Академії наук, Міністерства освіти України, Державного комітету України з питань науки та технологій:

1. З метою формування об'єктивного сприйняття і розуміння питань історії та сучасності жіночого руху, його місця та ролі у суспільстві, розробити стратегію виховання та формування нового світогляду по навчанню демократії. Запровадити відповідні навчальні програми, посібники, методичні рекомендації для ВНЗ, технікумів і шкіл.

2. Надавати підтримку у проведенні наукових, особливо соціологічних, психологічних та тендерних досліджень, спрямованих на поліпшення становища жінок у суспільстві⁵¹.

12 липня 1995 р. Верховна Рада України постановила:

1. Затвердити рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації в Україні Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок».

⁵⁰ Аніщенко О.В. Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці: Навч. посібник / За ред. Г.М. Лактіонової, Н.І. Яковець. – Ніжин: Міланік, 2007. – С. 21.

⁵¹ Про реалізацію в Україні положень Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» // Голос України. – 1995. – №164. – 1 вересня. – С. 3.

2. Кабінету Міністрів України спільно з постійними комісіями Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, з питань соціальної політики та праці, з питань охорони здоров'я, материнства і дитинства, з питань бюджету, з питань фінансів і банківської діяльності та іншими комісіями вжити відповідних заходів щодо їх реалізації⁵².

Проте до сьогоднішнього дня суттєвих змін не відбулося. Складається враження, ніби наведена вище постанова Верховної Ради України (принаймні, та частина, що стосується змін в освіті) була проігнорована законодавчими органами.

Адже зрозуміло, якщо заклади освіти не будуть сприяти формуванню гендерних знань, у представників обох статей не розвиватиметься гендерно орієнтоване мислення⁵³.

У травні 2001 р. Кабінет Міністрів України затвердив постанову «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності в суспільстві» на 2001-2005 рр. (№479 від 6.05.2001). Серед комплексу заходів, передбачених у документі, окремих такі:

- започаткувати проведення щорічного конкурсу на кращу наукову працю жінки-науковця;
- забезпечити проведення гендерної експертизи законодавчих актів України згідно міжнародних актів та угод;

⁵² Концепція Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки // Офіційний вісник України. – 2006. – № 27.

⁵³ Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. – 2002. – 20-27 лютого; Закон України «Про загальну середню освіту». – К., 199; Національна доктрина розвитку освіти в Україні (проект) // Освіта України. – 2001. – 11-18 липня; Положення про загальноосвітні навчальні заклади // Директор школи. – 2000. – №29-32.

– вивчити досвід Київського Національного університету імені Тараса Шевченка щодо підготовки та впровадження гендерних курсів, і в разі визнання цього досвіду позитивним, сприяти його поширенню в інших вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та ін.⁵⁴

Як бачимо, наведені вище пропозиції щодо забезпечення гендерного балансу в суспільстві заслуговують на увагу і підтримку, а тому хочеться сподіватися на втілення їх у життя.

На нашу думку, саме у сучасних умовах реформування вітчизняної системи освіти доцільно переглянути зміст навчальних дисциплін і внести відповідні зміни, доповнення із урахуванням психофізіологічних особливостей людини. Слід подбати й про ознайомлення педагогів із матеріалами гендерних досліджень зокрема на відповідних курсах підвищення кваліфікації. Вищевикладене свідчить про те, що усі ці зміни передусім мають бути відображені у вітчизняному освітянському законодавстві.

Батьківська сім'я – важливий фактор морального та емоційного виховання дітей, але власне сексуальної просвіти вона не дає і дати не може. Це роблять інші соціальні інститути – засоби масової інформації, товариства однолітків, але передовсім – школа. Діти часто бояться розмовляти з батьками про свої проблеми. Більше того, з віком бажані підлітками джерела інформації змінюються, причому вони хотіли б отримувати більше інформації з позасімейних джерел. Серед 14-річних хлопчиків 26% назвали бажаним джерелом інформації матір, а серед 17-річних – 20%, батька назвали відповідно 30% і 18%. У дівчат бажання обговорювати ці питання з матір'ю зменшується з 49% у

⁵⁴ Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 р № 2866-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005. – № 52. – Ст. 561.

14 років до 29% у 17 років, а з батьком – з 10% до 5%. При цьому сексуально «освічені» підлітки схильні менше довіряти батькам і частіше воліють звертатися в консультативні центри⁵⁵.

Як сексуальні просвітителі батьки не особливо ефективні. І справа не тільки і не стільки в браку в них інформації, що саме і як розповідати дітям різного віку. Дослідження, що проводились у різних країнах, показують, що єдиний працюючий канал сімейної сексуальної просвіти – це лінія матір – дочка (статева гігієна, менструації і т. п.). З хлопчиками зазвичай не говорять на ці теми ні матері, ні батьки. І в архаїчних суспільствах підготовкою підлітків до статевого життя зазвичай займались не батьки, а хтось зі старших членів роду, наділений спеціальними повноваженнями і знаннями. Інформація інтимного характеру, якщо її повідомляє близька людина, створює напружене емоційно-еротичне поле, в якому обидві сторони почуваються незатишно. Ось чому більшість підлітків воліє отримувати цю інформацію іншим шляхом. Бесіда з батьками на ці теми може їх шокувати. Через це сексуальною просвітою повинні займатися інші соціальні інститути – товариство однолітків, засоби масової інформації, школа⁵⁶.

Багато хто з учених, які займаються проблемами сексуальної просвіти, вважають, що сімейне виховання має доповнюватись позасімейними програмами (М. Колдероун, Е. Джонсон). Це зумовлено наступними причинами:

– деякі батьки і діти соромляться обговорювати проблеми, що мають стосунок до сексуальності («мама гово-

⁵⁵ Шалімова І. Школа та сім'я в підготовці старшокласниць до сімейного життя / І. Шалімова // Рідна школа. – 1997. – №3-4. – С. 23.

⁵⁶ Артем'єва О.О. Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності / Ольга Олександрівна Артем'єва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.09 «Філософія науки» / О.О. Артем'єва. – К., 2008. – С. 11.

рить, щоб я поговорила на цю тему з татом, а тато каже, що він зайнятий»);

– окремі батьки чекають, поки діти почнуть задавати їм питання про сексуальність, але діти про це не питають, або батьки не помічають питань, заданих в непрямій формі;

– багато батьків просто не мають необхідної інформації, щоб відповісти на питання своїх дітей;

– часто людям, що мають спеціальну педагогічну підготовку, простіше повідомити дітям інформацію ясно, дохідливо та об'єктивно, ніж батькам, які надзвичайно емоційно ставляться до своїх дітей;

– у більшості сімей у дітей мало можливостей поговорити про питання статі і сексуальності зі своїми однолітками, а саме такі бесіди допомагають підготувати хлопчиків і дівчат до взаєморозуміння із своїми майбутніми шлюбними партнерами, навчити їх приймати розумні рішення й нести за них відповідальність;

– у класі можна створити «безпечну» ситуацію, в якій молодим людям легше висловитися, ніж в інтимнішій сімейній обстановці⁵⁷.

Потужним засобом, за допомогою якого суспільство відтворює гендер і соціальні стосунки, є система освіти. В освітніх закладах учні отримують різноманітні уроки гендерних відносин: «У школах та університетах ми визнаємо, хто важливий для суспільства, а хто – ні, хто вплинув на хід історії, на розвиток науки, мистецтва, літератури, які можливості і яка відповідальність існує для різних людей у суспільстві... Сама організація освіти, як і пануючі тут гендерні ролі «вбудовують» у нас модель «нормального життя» і диктують нам жіночі й чоловічі статусні позиції.

⁵⁷ Кравець В.П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – С. 321.

Аналіз педагогічної літератури зі статевого виховання свідчить, що вітчизняна школа ніколи не була «безстатевою», як часто говорили. Навпаки, школа через навчально-виховний процес і педагогічну взаємодію активно реалізувала статоворолеву парадигму гендерної соціалізації учнів. Саме школі, на думку багатьох феміністських дослідниць, належить заслуга проведення ідей про природну ролеву обмеженість жінок, формування комплексів професійної неповноцінності і соціальної депривації дівчат⁵⁸.

Починаючи з дитячого садка і до аспірантури, всі стосунки в учбово-виховних закладах відтворюють закладені в культурі уявлення про жінок, як підлеглих, залежних, таких, що не прагнуть до досягнень, а про чоловіків як домінуючих, незалежних і «успішних». Цей процес не є явною чи навмисною метою освіти і небагато-хто з учителів усвідомлює, що він відбувається. Проте, освітні установи дають дуже впливові уроки гендерних стосунків. Справа в тому, що окрім явно вираженого навчального плану, існує так званий прихований навчальний план, який зміцнює сексистські установки. Прихований навчальний план – це, по-перше, організація самого закладу, гендерні стосунки на роботі, гендерна стратифікація учительської професії. По-друге, сюди відноситься зміст предметів, а по-третє, стиль викладання. Ці три виміри невидимого навчального плану не просто відображають гендерні стереотипи, але й підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному й недооцінюючи жіноче і нетипове⁵⁹.

⁵⁸ Слюсаренко Н. В. Гендерний підхід до організації навчально-виховного процесу сучасної школи: [навч.-метод. посіб.] / Н. В. Слюсаренко. – Херсон: РПО, 2010. – С. 41.

⁵⁹ Дороніна Т.О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді: монографія / Тетяна Олексіївна Дороніна; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНМС України. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – С. 222.

Сьогодні має місце неадекватна репрезентація жінок у навчальних матеріалах. По-перше, учні можуть непомітно для самих себе прийти до висновку, що саме чоловіки є стандартом і саме вони відіграють найзначущі ролі у суспільстві й культурі. По-друге, тим самим обмежуються знання учнів про те, який внесок зробили жінки в культуру, а також про ті сфери нашого життя, які традиційно вважаються жіночими. По-третє, на індивідуальному рівні стереотипи, що містяться в освітніх програмах, більшою мірою заохочують на досягнення юнаків, тоді як дівчата виучують моделі поведінки, що менше співвідносяться з лідерством і управлінням.

Деструктивні суперечності школи, навчального процесу виражаються також у явно технократичному, природничонауковому, тобто по суті «чоловічому» характері змісту освіти в середній школі і в домінуванні «жіночих» форм організації навчання, що вимагають наполегливості, дисципліни, старанності. Було доведено зокрема, що панівні форми викладання спираються на маскулінні способи спілкування. Так, Л. В. Попова відзначає, що дівчат спонукають відходити на другий план в освітньому процесі, а хлопчиків заохочують бути активними. Це проявляється в тому, що хлопчикам приділяється більше учительського часу, а від дівчат в основному вимагають акуратності і слухняності, а не ініціативи. Проступки хлопців, дрібні порушення дисципліни легше пробачаються, ніж дівчаткам⁶⁰.

Важливим каналом трансляції і формування соціокультурних стереотипів, чинником гендерної просвіти є зміст навчального матеріалу підручників і посібників. Конвент-

⁶⁰ Кікінеджи О.М., Власов В.С., Магдюк Л.Б., Ладиченко Т.В. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Ч. 1 / редакційна рада: О.М. Кікінеджи, В.С. Власов, Л.Б. Магдюк, Т.В. Ладиченко. – К.: Дорадо-друк, 2010. – С. 110.

аналіз підручників з метою з'ясування характеру гендерних стереотипів, що містяться в них, дав можливість: виявити гендерні стереотипи, які формуються в молодших школярів у ході навчання; проаналізувати, чи відтворюють підручники патріархальні стереотипи гендерних відносин; визначити, які професії фігурують як чоловічі/жіночі; визначити, які фемінінні/маскулінні риси впроваджуються у свідомість дітей; вияснити роль шкільних підручників у ранній гендерній соціалізації, в засвоєнні статево-ролевих стереотипів⁶¹.

Автори, які займалися аналізом уже виконаних у межах даної проблеми досліджень, стверджують, що, як і раніше, професії чоловіків і жінок на сторінках «Букваря», «Читанки» та інших книжок полярно диференціюються. Так, чоловіки постають космонавтами, механізаторами, водіями, робітниками, вченими, а жінки представляють переважно професії, пов'язані з доглядом за іншою людиною, — домогосподарки, медсестри, вчительки, лікарки. Жіночі персонажі в більшості ілюстрацій, розповідей та вправ мають стереотипні характеристики: їх рятують, захищають, повчають. Таким чином, на сторінках шкільних підручників хлопчики мають явні переваги в можливості «знайти себе», ідентифікувати себе з героями оповідань і вправ, тоді як дівчаткам важко знайти для себе рольові моделі⁶².

Чоловіки, хлопчики на картинках зображені енергійними, активними, жінки й дівчатка — пасивними, залежними, кимось опікуваними. Наприклад, у підручнику для 1-го класу «Рідна мова» за 1994 р. дівчатка переважно допо-

⁶¹ Цокур О. Гендерне виховання — нагальна потреба сучасної освітньої системи / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. Україна. — 2006. — №6. — С. 2.

⁶² Кікінеджи О. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. / О. Кікінеджи. — К. : «К.І.С.», 2004. — С. 411.

магають, асистують, миють, чистять, в'яжуть, а хлопчики майструють, розпалюють багаття, встановлюють годівничку для птахів, катаються на ковзанці тощо. У змісті оповідань та ілюстрацій чоловіки і хлопчики зображені особами, які створюють подію, здійснюють вчинок, нехай навіть і бешкетний. Так, вони запускають змія, ремонтують велосипед, садять дерево, дражнять півня тощо. Водночас жінки і дівчата тільки пожинають плоди діяльності сильної статі (дівчатка підтримують деревця, які садять хлопці, спостерігають за різними діями, обговорюють їх). Дівчатка мають справу переважно з обставинами, які склалися, з пригодами, які трапились поза їхнім волевиявленням та участю.

У своїй більшості шкільні підручники і книги для дітей написані традиційною мовою, яка змальовує хлопчиків і чоловіків як людей, здатних на великі звершення (підкорення стихій, перемога у війні, створення нового), а дівчат і жінок – орієнтованих тільки на успіхи в «приватній сфері» сім'ї. При цьому традиційно «жіноча» діяльність зображається, зазвичай, зневажливо, а жінки представлені як подружки, дружини або, в кращому випадку, помічниці, які сприяють успіхові чоловіків. Як малюнки, так і тестові вправи підкреслюють, що мама купує продукти, годує дітей, одягає їх. Вказані заняття цілком співвідносяться з такими традиційними рисами, як турбота, емоційність, ласка, які приписуються жінці. А головними заняттями чоловіка є робота, іноді навчання сина якійсь практичній справі⁶³.

Разом з тим варто зазначити, що сьогодні спостерігається певний прогрес у забезпеченні гендерної рівності. Останні підручники розширяють коло занять жінок їх на-

⁶³ Кікінеджи О. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. / О. Кікінеджи. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 413.

ближенням до чоловічих професій і навпаки. Порівняння комплектів українських підручників 60–70-х та 80–90-х років ХХ ст. показало, що останні вигідно відрізняються від попередніх у плані розширення кола занять жіночої статі, її наближенням до чоловічих професій і, навпаки, тобто прогресом у забезпеченні гендерної рівності. Проте ця тенденція ще слабка і великою мірою визначається статтю авторів підручників. Помічено, що коли авторами підручників є жінки, вони і в текстовому матеріалі і в малюнках прагнуть уникати статевого протиставлення поведінки. Стереотип «він діє, а вона обслуговує» змінюється однаковими заняттями: школярка так само працює з комп'ютером, як і її одноліток. Дівчинка, як хлопчик, садить дерево, а не тільки допомагає його тримати та ін. У читанці для першого класу «Первоцвіт», підготовленій двома авторами-жінками, останні свідомо намагаються уникати стереотипізованих ролей чоловіків і жінок. Так, на малюнку «У колі рідної сім'ї» мати забавляє малюка, а тато в цей час витирає посуд і робить це не менш кваліфіковано, ніж жінка.

Тривале вивчення шкільної дійсності та аналіз спеціальної літератури дали можливість виділити ряд стереотипних ситуацій⁶⁴:

1. Під час уроку вчителі передовсім відповідають на питання хлопчиків, реагують на їх підняті руки; відповіді дівчаток з місця приймаються рідше, їх питання частіше залишають без відповіді й уваги. Такий нерівномірний розподіл уваги призводить до того, що в дівчат розвивається модель поведінки, заснована на слухняності, орієнтація на якомога більш точне відтворення; в результаті вони бояться зробити помилку чи привернути до себе увагу.

⁶⁴ Говорун Т., Кікінеджи О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. / Т. Говорун. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан. — 1999.

2. Дівчата менш схильні до асоціацій в навчанні, складніше співвідносять новий матеріал з уже наявним. А тому їм ближчий неспішний, розмірений темп подачі нового матеріалу. Їм необхідна достатня кількість повторень для кращого засвоєння матеріалу.

3. Дівчата краще навчаються з опорою на наочність. А тому у викладанні в переважно дівочих класах необхідне використання великої кількості наочного матеріалу, навчання з опорою на зорову пам'ять (у хлопців краще розвинуте абстрактне мислення, а тому вони менше потребують наочності).

4. Дівчата добре розв'язують однотипні задачі, гірше — нові, добре діють за аналогією. Тому для дівчат необхідна велика кількість типових завдань, що полегшують маніпулювання отриманими знаннями.

Шкільні вимоги націлені на ретельність виконання завдань, у них велика частка виконавської роботи і мала — творчості. Усе це ставить у більш вигідне становище дівчаток, оскільки жінки зазвичай краще виконують завдання не нові, а такі, що вимагають ретельності й наполегливості.

5. Увагу дівчат і осмислення ними інформації посилює емоційність подачі навчального матеріалу, тому у викладанні для дівчат важливий рух від емоцій до логічного осмислення. Емоційності вимагає й оцінка будь-якої виконаної роботи з визначенням перспективи.

6. Дівчата воліють спочатку налагодити спілкування, а потім діяти: як правило, задають питання для встановлення контакту з дорослими. Тому в класах з домінуванням дівчат важливим є використання на уроці групових форм роботи з акцентом на взаємодопомогу.

7. Диференційовані статево-ролеві приписи вносяться у свідомість дітей також під час безпосереднього спілкуван-

ня вчителя з учнями. Як зазначає Т. Говорун, вихователі рідко обговорюють з хлопчиками і дівчатками проблеми гендерної рівності (етичні, психологічні, соціальні), майже не привертають увагу дітей до експлуатації жіночого тіла в торгівельній рекламі, поширення брутальних висловів, які принижують гідність статей тощо. Сам вчитель не завжди є прикладом андрогінної статевоуролевої поведінки.

По-різному ставляться вчителі і до оцінки академічних успіхів учнів та учениць: у хлопців їх здебільшого пов'язують із здібностями, у дівчат – з терпінням та посидючістю. По-різному пояснюють учителі успіхи і неуспіхи своїх підопічних: неуспіх дівчат пояснюється відсутністю здібностей, а неуспіх хлопчиків – нестатком працелюбства, зусиль з конкретного предмету. Така диференційована система виховання підтримки духу змагань, наполегливості в досягненні мети в однієї статі та орієнтації на пристосування, адаптування, невтручання в хід справ у іншої – породжує різне ставлення до свого Я; хлопчики в процесі навчання мають очевидні переваги над дівчатками в можливості відкрити себе, ідентифікуватися з певними героями та моделями гендерної поведінки, отримати психологічний простір для самоствердження.

8. З раннього дитинства дівчат орієнтують на міжособистісні стосунки, на інших людей. Завдяки цьому в них розвивається висока чутливість до стосунків і очікувань інших, особливо до думки значущих людей. Дівчатка швидко розуміють, що чекає від них конкретний учитель, яка поведінка схвалюється. Високо розвинута здатність до соціальної адаптації підштовхує дівчат на те, щоб відповідати моделі поведінки, яку прямо чи опосередковано заохочує вчитель. Для здібних дівчат типовою є наступна поведінка: коли вони потрапляють у групу, клас, то не поспішають демонструвати свої вміння, а спочатку уважно придивля-

ються до того, що схвалює чи не схвалює вчителька, як поведуться інші діти. Дівчинка легко адаптується до прямих і опосередкованих вказівок.

9. Поведінка хлопчика розгортається за іншим сценарієм. Зазвичай, він відразу намагається продемонструвати свої вміння, знання, досягнення. Якщо заняття в класі йому не цікаві через їх легкість чи складність, хлопчик частіше починає порушувати дисципліну, відволікатися. Дівчинка в таких умовах терпеливіша.

10. У хлопців і дівчат різна працездатність. Хлопчикам потрібний високий темп. Як тільки починається повторення, закріплення – вони «випадають» з процесу, увага слабшає. Дівчаткам швидкий темп заважає. Вони краще працюють в повільнішому темпі. Дівчатка чекають, коли відповідь дасть лідер. Учитель запитає – тиша до того часу, коли хтось не почне відповідати і тоді вже всі хором йому допомагають. Вони працюють, наче «на підхваті».

11. У хлопчиків добре спрацьовує змагання. Для дівчаток змагання треба використовувати дуже акуратно, бо можна їх усіх пересварити. Для дівчаток дуже важлива оцінка з боку, вони дуже хворобливо сприймають, коли хтось їх переважає й оцінка переноситься на особистості.

12. Варто враховувати й таку особливість: хлопчиків необхідно включати в пошукову діяльність, вони краще працюють тоді, коли характер питань – відкритий, коли треба самому додуматися, поміркувати, а не коли потрібно просто повторити за вчителем і запам'ятати інформацію. Їх треба наштовхнути, щоб вони самі відкрили закономірність, тоді вони будуть в тонусі протягом уроку, запам'ятають і засвоять матеріал. Тобто, їм більше підходить навчання через самостійне вирішення проблемної ситуації. Більшість учителів зазначають, що в класі хлопчиків працювати складніше, але цікавіше. Дівчатка краще засвою-

ють інформацію, коли їм відомий алгоритм, коли інформація вкладена в схему.

13. Професор В. Д. Єремеева в статті «Методики для хлопчиків і методики для дівчаток» вказує ще на одну об'єктивну складність, яка заважає хлопчикам бути успішнішими в навчанні – орієнтація більшості шкільних технологій і підручників на дітей, у яких краще розвинена ліва півкуля. Справа в тому, що підручники пишуть люди раціонально-логічного типу, бо люди з розвинутою правою півкулею просто не люблять писати⁶⁵.

14. У сучасній фемінізованій початковій школі вчительки тиснуть на хлопчиків своїм авторитетом, змушують відчувати свою розумову неповноцінність. Однокласниці, які фізично дозрівають раніше, теж «дістають», часом висміюючи хлопців за відставання у фізичному розвитку. Тиск призводить до того, що хлопчики змушені будувати свою гендерну ідентичність переважно на негативних основах: бути не подібними на дівчаток, не брати участь у жіночих видах діяльності.

Тривалі спостереження за поведінкою вчителів на уроках дали підстави для наступних **висновків**⁶⁶:

– до хлопчиків звертаються частіше і ставлять їм більш складні запитання, а якщо їм щось не вдається – заохочують їх спробувати зробити це ще раз, у той час як дівчаткам пропонується припинити намагання впоратись із проблемою. Тим самим дітям натякають, що хлопчики, на відміну

⁶⁵ Єремеева В.Д., Хризман Т.П. Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологи – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам. / В. Д. Єремеева, Т. П. Хризман. – СПб.: Трускарора, 2000. – С. 45.

⁶⁶ Слюсаренко Н.В. Гендерний підхід до організації навчально-виховного процесу сучасної школи: [навч.-метод. посіб.] / Н. В. Слюсаренко. – Херсон : РПО, 2010. – С. 99.

від дівчаток, мають здібності виконувати складні завдання і повинні намагатися будь-що їх виконати, а для дівчаток це не обов'язково;

– хлопцям дають інструкції або підказки, як виконати складне завдання, а дівчатам показують, як саме його виконати, або навіть виконують ці завдання замість них;

– хлопчиків хвалять за результати розумової роботи і критикують за неакуратність і недбалість в оформленні завдань, а стосовно дівчат роблять протилежне;

– підтримують зоровий контакт з хлопцями частіше і довше, ніж з дівчатами, тим самим приділяють їм більше уваги у невербальному спілкуванні;

– до хлопчиків звертаються незалежно від їхнього розміщення в класі, а до дівчаток – коли вони знаходяться поруч;

– з дітьми різної статі розмовляють різним тоном: до хлопців звертаються з інтонацією зацікавленості, підтримки, а до дівчаток – з нетерплячістю, зверхністю;

– частіше зупиняються біля парт, де сидять хлопчики (просторова близькість учителя в класному спілкуванні має своє значення і може означати для учнів запрошення до відповіді);

– уважніше вислуховують хлопчиків і демонструють зацікавленість під час їхніх відповідей (скажімо, схиляються у їхній бік, наближаються до них, уважно дивляться на них), у той час як під час відповідей дівчаток щось роблять або роздивляються, поглядають на годинник, спостерігають за іншими учнями, роблять зауваження;

– активніше реагують (кивають головою, жестикулюють) на вчинки і репліки хлопців, ніж дівчат;

– сприймають думки, пропозиції, ідеї дівчат як менш серйозні, ніж хлопців;

— звертаючись одночасно і до хлопців, і до дівчат, вживають форми тільки чоловічого роду, наприклад: «Кожен з вас має повідомити батькам про класні збори» і т. ін.

— для групової роботи розподіляють учнів за статтю, особливо для виконання завдань різної складності. Скажімо, під час виконання лабораторних робіт з фізики вчителі уникають того, щоб утворювати групи, які б повністю склалися з дівчат на тій підставі, що дівчата гірше поряються з фізичним обладнанням.

— вживають узагальнюючі стереотипізовані висловлювання на кшталт: «Хлопці зазвичай сильніші у математиці ніж дівчата», «Дівчатам фізика (астрономія, алгебра і т. ін.) ні до чого», «Ти такий сором'язливий, як дівчинка».

— Дівчат менше залучають до участі в активних видах позакласної діяльності — турпоходах, спортивних змаганнях, польових дослідженнях.

— Хлопцям даються складніші завдання, їм доручають більш відповідальні ролі і справи, особливо у виконанні керівних функцій у шкільному самоврядуванні, частіше призначають помічниками вчителя.

— На пришкільних подвір'ях зазвичай виділяються спортивні майданчики для гри у футбол, волейбол та в інші активні види спорту, в яких переважно задіяні хлопчики, а дівчатка таких можливостей для фізичних занять не мають.

Відмінності в здібностях хлопців і дівчат, виявлені психологами, є підставою для постановки питання про роздільне навчання дітей різної статі, оскільки суперечки про можливість цього тривають тисячоліттями. Для шкіл спільного навчання декларуються товариські, дружні і рівноправні стосунки між хлопчиками і дівчатками. Вважають, що в результаті спільного спілкування хлопчики будуть «збагачуватися» позитивними якостями дівчаток (стрима-

ність, делікатність) за рахунок їх пом'якшуючого впливу, навчаться поважати жінок, а дівчатка під впливом спілкування з хлопчиками звільняться від надмірної боязливості, стануть менш легковажними. Якщо ж хлопчиків і дівчаток будуть виховувати і навчати роздільно, то це завадить у майбутньому створенню сім'ї. Противники спільного навчання відмічали на початку ХХ ст., що встановлення товариських стосунків між хлопчиками і дівчатками приводить до зменшення шлюбів серед освічених людей, позаяк сила фізіологічного притягання обернено пропорційна почуттю дружби⁶⁷.

Прихильники роздільного навчання Г. Наследова, К. Тихомирова, М. Рабжаєва висувають наступні **аргументи**⁶⁸:

- можливість уникнути нерівномірності настання вікових криз у хлопчиків і дівчаток;

- зручно працювати вчителю;

- більш висока успішність з окремих предметів. Порівняльний аналіз поведінки та успіхів хлопців і дівчат в роздільних школах і в класах спільного навчання свідчить, що в присутності однолітків-хлопців дівчата часто більше стурбовані не заняттями, а тим, як вони виглядають, яке враження чинять на хлопців. У дівочому колективі їм простіше зосередитися на навчанні;

- метод подачі матеріалу в школі більше розрахований на хлопців, що об'єктивно спонукає школи йти на роздільне викладання точних наук. Як свідчать матеріали зарубіжних досліджень, в школах спільного навчання дівчатка рідше обирають для поглибленого вивчення математику і

⁶⁷ Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П.П. Горностай // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 132-133.

⁶⁸ Маккоби Э. Два пола: растем порознь, живем вместе (електр. текст).

природничі науки. В той же час у школах роздільного навчання природничі науки вибирають багато дівчат. Це розглядається як доказ гендерних впливів (установок суспільства) на інтереси до тих чи інших навчальних дисциплін, що призводить до зниження бажання серйозно вчитися в багатьох учениць шкіл із спільним навчанням (Дж. Джон, 1990);

- зниження агресії та підліткової депресії;
- успішніша самореалізація дівчаток у кар'єрі й сім'ї;
- адекватніша позитивна самооцінка дітей різної статі;
- спокійніша і впевненіша поведінка хлопців тощо.

Статева соціалізація здійснюється в школі не лише в процесі занять і не лише вчителями-предметниками. Великі можливості в цьому плані має позаурочна робота, передовсім етичні бесіди. Етична бесіда дає можливість задовольняти пізнавальні інтереси старшокласників у галузі міжстатевих стосунків, сформувані необхідні моральні поняття і уявлення. Індивідуальні бесіди проводяться з питань неправильної поведінки юнака чи дівчини, коли треба допомогти їм розібратися у своїх переживаннях, дати добру пораду. А. С. Макаренко вважав, що приводом для таких бесід можуть бути вільні цинічні розмови, що їх ведуть учні, окремі нецензурні слова, які вони вживають, їх підвищена цікавість до чужих сімейних скандалів, підозріле і не досить моральне ставлення до закоханих пар, легковажна дружба з дівчатами, надмірне захоплення туалетами, раннє кокетування, інтерес до еротичної літератури. Роздільні бесіди розкривають питання, що стосуються статевого дозрівання, статевої гігієни, сексуальної культури. Поради мають бути науково обґрунтованими, чіткими. Загальні (спільні) бесіди проводяться з метою створення правильної громадської думки в колективі з найзагальніших проблем статевого виховання. У спільних бесідах, на нашу

думку, можна обговорювати такі теми: «Культура міжста-тевого спілкування», «Перше кохання», «Дорослі ми чи діти?», «Про сучасне лицарство», «У чому секрет сімейного щастя?», «Особистість, сім'я, суспільство». Окремі, навіть дуже «близькі», теми теж можна обговорювати в змішаному складі. Коли юнаки і дівчата разом сприймають інформацію про якусь проблему та ще можуть її обговорювати, тоді не лише краще засвоюється інформація, але й розми-ваються бар'єри побоювань (наприклад, про використання презервативів)⁶⁹.

Корисними є наступні правила організації та побудови змісту етичних бесід⁷⁰:

1. Не варто зводити бесід до анатомо-фізіологічних пи-тань.

2. Не йти в своїх поясненнях далі і глибше того, чим цікавиться чи що переживає учень сьогодні.

3. Не треба лякати дівчат і юнаків важкими нервово-психічними і венеричними захворюваннями.

4. Не варто говорити тільки про те, що і як має бути в людських стосунках, розкривати тільки світлі сторони життя, чи, як кажуть, виховувати тільки на позитивних прикладах; треба говорити і про те, чого не має бути.

5. Недопустиме «смакування» різних подробиць і мо-ментів чисто інтимного характеру.

6. Треба прагнути до того, щоб учні вміли скласти свою думку, оцінити самого себе, свої вчинки і поведінку інших людей, щоб у них з'явилось прагнення стати кращими, бо-ротися зі своїми недоліками.

⁶⁹ Антонова О.О. Критика биологического детерминизма в гендерных исследованиях [Текст] / О.О. Антонова // Вести Моск. ун-та. Сер. 7, Философия. – 2004. – №4. – С. 96-98.

⁷⁰ Бежан-Волк І. Гендерні дослідження: актуальні проблеми і перспективи розвитку [Текст] / І. Бежан-Волк // Нар. Творчість та етнографія. – 2005. – №2. – С. 37-40.

7. У ході бесіди педагог обов'язково повинен висловити своє особисте ставлення до обговорюваних питань, вчинків.

8. Велике значення для ефективності бесіди має правильний підбір ілюстративного матеріалу: художні твори, публіцистичні статті, кіно і діафільми.

9. Психолог, педагог чи запрошений фахівець має бути готовим до того, що в процесі бесіди учні можуть задавати (і задають) питання, які нерідко ставлять у важке становище навіть досвідчених спеціалістів.

Можна використовувати й інші форми виховної роботи, орієнтованої на гендерне і сексуальне виховання: вечори здоров'я «Шкідливим звичкам – ні», «Щоб і тіло і душа – були молоді»; конкурси ліричних віршів про кохання; вікторини «Що? Де? Коли?» з питаннями і завданнями, пов'язаними з шлюбно-сімейною проблематикою; капітал-шоу «Поле чудес» з використанням термінології, пов'язаної з психосексуальним розвитком, міжстатевими стосунками, шлюбно-сімейною сферою; шоу «Вгадай мелодію», де використовуються пісні про кохання, вірність, сім'ю, стосунки в ній; конкурс малюнків, шаржів на теми сімейного життя; турнір знавців сім'ї; конкурс «Відповіді на запитання дітей»; аукціони приказок, прислів'їв про дім, сім'ю і кохання тощо⁷¹.

Одним із основних засобів формування правильної гендерної взаємодії є організація спільної діяльності вихованців різної статі і збагачення досвіду між статевого спілкування (спільні трудові справи, заняття мистецтвом і спортом, громадська діяльність, робота в гуртках, клубах і секціях, туристичні походи, екскурсії і культпоходи, війсь-

⁷¹ Швець О. Є. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві [Текст] / О.Є. Швець // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2004. – Вип. 19. – С. 160-165.

ково-спортивні ігри, організація дозвілля, свят, вечорів, танців, організація взаємодопомоги хлопчиків і дівчат, пошукова робота тощо). У результаті експерименту підтвердились висновки психологів і педагогів про те, що гармонійні стосунки між хлопцями і дівчатами не формуються стихійно, а є результатом спеціальної організації життя колективу.

Ми домагалися, щоб хлопці і дівчата пережили й усвідомили свою різну за змістом (але не за цінністю) і рівною мірою необхідну спільну участь у конкретній справі, могли допомогти один одному як рівноправним (але не тотожним) партнерам. Педагогам експериментальних шкіл рекомендувалось здійснювати диференційований підхід в організації спільної діяльності і особливо при розподілі доручень і громадських обов'язків між учнями різної статі. Емоційна привабливість колективної роботи юнаків і дівчат підсилювалась за рахунок ігрових моментів, ритуалів і символів («десанти», «операції», «марші» тощо), підключення музики і пісень⁷².

Крім організації різноманітної спільної діяльності хлопців і дівчат, значна увага приділялась формуванню у них відповідних комунікативних умінь і навичок. Для формування комунікативної культури в старших класах організовувалось ознайомлення учнів з основами фізіогноміки і пантоміміки. Їх вчили читати внутрішні стани людини за зовнішніми проявами, вгадувати думки і бажання іншої людини, управляти своєю мімікою, рухами тіла, давали інформацію про додаткові засоби спілкування: зовнішність, одяг, зачіску, манеру поведінки, прояви уваги тощо. Зазначимо, що заняття з комунікації викликали інтерес у шко-

⁷² Аніщенко О.В. Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці: Навч. посібник / За ред. Г.М. Лактіонової, Н.І. Яковець. – Ніжин: Міланік, 2007. – С. 25-26.

лярів, а це і спонукало їх до розширення своїх знань з цієї галузі.

Наші аргументи можна сформулювати наступним чином: а) шкільний психолог має найсуттєвішу теоретичну підготовку з даної проблематики; вона більш відповідає специфіці такої роботи, ніж підготовка вчителя-предметника; б) він озброєний методикою психодіагностики і психокорекції статевого дозрівання та виховання; в) за своїми функціональними обов'язками він координує роботу зі статевого виховання в школі; г) тісно співпрацюючи з педагогами-предметниками, надаючи їм консультації, шкільний психолог краще від будь-кого орієнтується на те, який програмовий матеріал вивчається в кожному класі; д) маючи справу з важковиховуваними учнями, розробляючи рекомендації щодо профілактики правопорушень серед школярів, психолог чітко орієнтується в тих відхиленнях у поведінці, в т.ч. статевої, які є найтипівішими для учнів школи; е) працюючи з батьками, проводячи соціологічні дослідження, психолог знає проблеми сучасної (до того ж конкретної) сім'ї, найкраще зуміє залучити батьків своїх вихованців у ролі союзників з формування у них рис і якостей, необхідних для майбутнього сім'янина; є) в силу свого шкільного статусу психолог сприяє формуванню позитивного ставлення в школі до складних проблем міжстатевих відносин.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття 1

ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Мета: допомогти студентам усвідомити завдання гендерної педагогіки, зрозуміти значення, особливості та зміст гендерного виміру.

Основні поняття: гендерна педагогіка, гендерний вимір, понятійний апарат гендерної педагогіки.

Питання для опрацювання

1. Гендерні дослідження в сучасній педагогіці.
2. Завдання розробки гендерної педагогіки.
3. Понятійний апарат гендерної педагогіки.

Контрольні запитання та завдання

1. Проаналізуйте статеворолеві зміни, які відображають об'єктивні процеси суспільного розвитку на сучасному етапі.
2. Охарактеризуйте позитивні й негативні риси традиційної педагогіки з позиції гендерної диференціації.
3. Аргументуйте доцільність викладання гендерних курсів у педагогічному навчальному закладі взагалі, курсу «Гендерна педагогіка» зокрема.
4. Дайте визначення основних категорій гендерної педагогіки.

Теми рефератів

1. Теоретико-методологічні основи гендерного виміру педагогічного процесу.
2. Гендерна педагогіка як нова галузь педагогічних знань.
3. Теоретичні засади гендерної педагогіки.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Аналіз педагогічних ситуацій.

Рекомендована література

1. *Артем'єва О.О. Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності / Ольга Олександрівна Артем'єва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / О. О. Артем'єва. — К., 2008. — 21 с.*
2. *Верз Л. Гендерна нерівність на ринку праці та у суспільстві // Гендер і державна політика: навчальний посібник / Упоряд. П. Ренкін; пер. з англійської. — К.: Вид-во «Основи», 2004. — 394 с.*
3. *Власенко Н.С., Виноградова Л. Д., Калачева И. В. Гендерная статистика для мониторинга достижения равенства женщин и мужчин. / Н.С. Власенко, Л.Д. Виноградова, И.В. Калачева. — К.: Ин-т государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, 2000. — 56с.*
4. *Власенко Н.С. Гендерний аналіз українського суспільства. / Н.С. Власенко. — К.: ПРООН, 1999. — 293 с.*
5. *Кравець В. Гендерна педагогіка: Навч. посібник / В. Кравець. — Тернопіль: Джура, 2003. — 416 с.*

Практичне заняття 2-3

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Мета: допомогти студентам усвідомити значення гендерного підходу в історії освіти та педагогічної думки.

Основні поняття: гендерний підхід, гендерні рівності, завдання гендерної освіти.

Питання для опрацювання

1. Гендерний підхід в історії освіти та педагогічної думки.
2. Теоретичні основи гендерної рівності.
3. Сутність і основні завдання гендерної освіти.

Контрольні запитання та завдання

1. Зробіть порівняльний аналіз виховання дівчат у Спарті та Афінах.
2. Проаналізуйте характер виховання та освіти жінок в епоху середньовіччя.
3. Назвіть позитивні та негативні сторони спільного та роздільного навчання в історії педагогіки.
4. Простежте, спираючись на просвітницькі ідеї Дж. Локка, Я.А. Коменського, І. Г. Песталоцці та інших, розвиток диференціальної педагогіки з питань морально-статевого виховання хлопчиків та дівчат.
5. Зробіть порівняльний аналіз жіночої освіти в країнах Західної Європи та в Україні.

Теми рефератів

1. Гендерні проблеми сучасної освіти.
3. Генезис ідей гендерної педагогіки.
4. Гендерні аспекти виховного ідеалу Г. Ващенко.
5. Гендерна освіта в Україні.

6. Проблеми гендерної соціалізації в працях та педагогічній практиці А. Макаренка.
7. В. О. Сухомлинський про особливості виховання й навчання хлопчиків і дівчаток.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Аналіз педагогічних ситуацій.

Рекомендована література

1. Градусова Л. В. *Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Л. В. Градусова. — М.: Флинта: Наука, 2011. — 176 с.*
2. Кравець В. П. *Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. — Тернопіль: ТНПУ, 2008. — 476 с.*
3. Луценко О. *Гендерні дослідження та гендерна освіта в Україні: проблеми і перспективи / О. Луценко // Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — К., 1999. — 98 с.*
4. Цокур О. *Гендерне виховання — нагальна потреба сучасної освітньої системи / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. Україна. — 2006. — №6. — С. 6.*
5. Цокур О. С. *О специфике Гендерной педагогики как новой отрасли современного научного знания / О. С. Цокур // Гендерна освіта у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи інтеграції: міжвуз. наук.-практ. конф. — Одеса, 2004. — 45 с.*

Практичне заняття 4

ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Мета: допомогти студентам усвідомити гендерні дослідження в сучасній педагогіці.

Основні поняття: гендерні дослідження, гендерні аспекти історії школи і педагогіки; гендерний потенціал навчально-виховного процесу, вікові аспекти гендерної соціалізації.

Питання для опрацювання

1. Особливості гендерного дослідження в сучасній педагогіці.
2. Гендерний потенціал навчально-виховного процесу.
3. Гендерні аспекти історії школи і педагогіки.

Контрольні запитання та завдання

1. Поясніть причини виникнення гендерних досліджень.
2. У чому відмінність між гендерними і феміністськими дослідженнями?
3. Вкажіть основні етапи розвитку проблематики статевих психологічних відмінностей.
4. У чому відмінність гендерних досліджень від традиційних зі статевого виховання школярів?
5. Окресліть коло дослідницьких проблем гендерної соціалізації індивіда на сучасному етапі розвитку педагогіки.

Теми рефератів

1. Вивчення статі й гендерних відносин в Україні.
2. Об'єкт і предмет гендерних досліджень у педагогіці.
3. Гендерний підхід як метод досліджень у педагогіці.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Аналіз педагогічних ситуацій.

Рекомендована література

1. Аніщенко О.В. *Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці: Навч. посібник / За ред. Г.М. Лактіонової, Н.І. Яковець. — Ніжин: Міланік, 2007. — 146 с.*
2. Аніщук Н. *Правове становище українських жінок в історичному минулому / Н. Аніщук // Право України. — 2002. — №3.*
3. Браун Л. *Женский вопрос, его историческое развитие и экономическое значение. / Л. Браун. — СПб., 1903.*
4. Дашковська О. *Гендерна рівноправність в історичному ракурсі / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — №4(31).*
5. Дашковська О. *Правове становище жінки наприкінці ХІХ століття: порівняльний аналіз / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — №1(32).*
6. Лобанова Л. *Наука в Україні: місце в ній жінки. Гендерний аналіз українського суспільства. / Л. Лобанова — К.: ПРООН, 1999.*

Практичне заняття 5

ГЕНДЕР ЯК СОЦІАЛЬНА КОНСТРУКЦІЯ. СИСТЕМИ СОЦІОСТАТЕВИХ СТОСУНКІВ

Мета: допомогти студентам усвідомити значення соціальних гендерних конструкцій, зрозуміти значення систем соціостатевих стосунків.

Основні поняття: соціальна конструкція, системи, соціостатеві стосунки.

Питання для опрацювання

1. Особливості гендерної соціальної конструкції.
2. Системи соціостатевих стосунків.
3. Підходи гендерної соціальної конструкції.

Контрольні запитання та завдання

1. Проаналізуйте основні теорії гендеру.
2. Що Ви розумієте під поняттям «гендерна рівність», «гендерна справедливість»?
3. Охарактеризуйте основні групи гендерних стереотипів.
4. Назвіть основні види гендерних конфліктів.
5. Проаналізуйте основні теорії формування гендерної ролі.
6. Виявіть гендерні стереотипи серед учнівської молоді та механізм їх закріплення і формування.
7. Визначте, чи впливають на гендерні уявлення вікові відмінності між поколіннями серед жінок і чоловіків.

Теми рефератів

1. Жіночі образи в міфологічній картині світу східних слов'ян.
2. Образи жінки і чоловіка в релігіях світу.
3. Гендерна диференціація дитячої культури.

4. Дискримінація в школі за ознакою статі.
5. Гендерна асиметрія в сучасному суспільстві.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Аналіз педагогічних ситуацій.

Рекомендована література

1. Градусова Л. В. *Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Л. В. Градусова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с.*
2. Кікінеджі О. *Соціально-психологічні чинники диференціації гендеру в українському соціумі (гендерна дискримінація в освіті) / О. Кікінеджі // Освітянин. – 2008. – № 4. – 63 с.*
3. Коніщева Н. *Гендерна освіта – ключ до демократії та економічного зростання / Н. Коніщева // Донеччина. – 2012. – № 26. – 10 квітня. – 96 с.*
4. *Концепція Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки // Офіційний вісник України. – 2006. – № 27.*

Практичне заняття 6

ПСИХОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ҐЕНДЕРНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Мета: допомогти студентам усвідомити психологічний базис ґендерної педагогіки.

Основні поняття: статево-ролева поведінка, стратегії життєвого успіху, психологічні механізми.

Питання для опрацювання

1. Проаналізуйте статеві особливості фізіологічного функціонування різних систем життєдіяльності людей.
2. Подібність та відмінність між чоловіками і жінками в емоційній та оцінній сфері.
3. Розкрийте зміст понять:
 - статево-фізичні відмінності чоловіка й жінки;
 - статево-рольові відмінності чоловіка й жінки.

Контрольні запитання та завдання

1. Проаналізуйте розумові та вербальні здібності дітей різної статі.
2. Що є визначальним у ґендерній асиметрії: біологія чи культура?
3. Біологічні відмінності – сигнал чи причина диференціація соціальних ролей?
4. Чи погоджуєтесь Ви зі словами З. Фрейда: «Анатомія – це доля...»
5. Як Ви розумієте слова Симони де Бовуар: «Жінкою не народжуються, жінкою стають»?
6. Назвіть ґендерні особливості у сфері інтересів.

Теми рефератів

1. Ґендерні аспекти толерантності.

2. Гендерні характеристики школярів.
3. Психологічні механізми гендерної соціалізації.
4. Особливості статеворолевої поведінки особистості.
5. Гендерні аспекти стратегій життєвого успіху.
6. Гендерні теорії в психоаналізі.
7. Психологія жінки і чоловіка: спільне й відмінне.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Виконання творчих завдань на виявлення рівня гендерних стереотипів учнів (Додаток 1).

Рекомендована література

1. *Главацька О. Педагогічні проблеми статевого виховання молодших школярів / О. Главацька // Початкова школа. — 1997. — №5.*
2. *Говорун Т., Кікінеджі О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. / Т. Говорун. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан. — 1999.*
3. *Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005. — № 52. — Ст. 561.*
4. *Про попередження насильства в сім'ї: закон України №2789–111 від 15 листоп. 2001 р. // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 51. — С. 41–49.*

Практичне заняття 7

ГЕНДЕРНА ОСВІТА ТА ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Мета: допомогти студентам усвідомити суть гендерної освіти, зрозуміти значення гендерного виховання школярів.

Основні поняття: гендерна освіта, гендерне виховання, гендерні особливості.

Питання для опрацювання

1. Основні завдання гендерної освіти.
2. Організація навчально-виховного процесу на засадах гендеру.
3. Мета гендерного виховання.

Контрольні запитання та завдання

1. Охарактеризуйте основні компоненти гендерної соціалізації.
2. Сформулюйте основні завдання гендерної освіти та виховання.
3. Проведіть аналіз можливостей казки у формуванні гендерної свідомості дітей. Зробіть кількісний та якісний аналіз гендерних ролей у казках.
4. Вкажіть шляхи взаємодії гендерного виховання з іншими складовими формування всебічнорозвиненої особистості.
5. Які вміння необхідні педагогу для реалізації завдань гендерного виховання?
6. Напишіть твір на тему: «Якби я народилася хлопцем...» (для дівчат), «Якби я народився дівчиною...» (для юнаків).

7. Покажіть, які моделі спілкування в школі і в сім'ї стимулюють розвиток вільної від гендерних стереотипів свідомості і поведінки?

Теми рефератів

1. Психологія юнацької дружби.
2. Психологія першого кохання.
3. Вплив вихователя-чоловіка на формування якостей особистості хлопчиків і дівчаток.
4. Вплив вихователя-жінки на формування якостей дітей різної статі.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Виконання творчих завдання на виявлення рівня гендерних стереотипів учнів (Додаток 2).

Рекомендована література

1. Гридковець Л. М. *Особливості становлення людської психосексуальності: Посібник для студентів і батьків.* / Л.М. Гридковець. – К., 2000. – 180 с.
2. Еремеева В.Д., Хризман Т.П. *Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологи – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам.* / В.Д. Еремеева, Т. П. Хризман. – СПб.: Трускара, 2000. – 184 с.
3. Кравець В.П. *Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді* / В. П. Кравець. – К.: Київська правда, 2000. – 384 с.
4. Надолинская Л.Н. *Влияние гендерных стереотипов на воспитание и образование* / Л.Н. Надолинская // Педагогика. – 2004. – №5. – 35 с.

Практичне заняття 8

ЕВОЛЮЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Мета: допомогти студентам усвідомити суть гендерної еволюції, зрозуміти значення гендерної взаємодії учнівської молоді.

Основні поняття: гендерна еволюція, гендерна взаємодія, гендерний розвиток особистості, гендерно-ролеві конфлікти.

Питання для опрацювання

1. Гендерні аспекти комунікації.
2. Механізм взаєморозуміння в спілкуванні між хлопцями і дівчатами.
3. Психологія гендерних відносин.

Контрольні запитання та завдання

1. Яке значення має дружба між хлопчиками та дівчатками для нормального гендерно-ролевого розвитку?
2. Як міжстатеві гендерно-ролеві конфлікти пов'язані з гармонійністю гендерного розвитку особистості?
3. Як виявляються гендерні ролі в міжстатевій взаємодії?

Теми рефератів

1. Гендерна сегрегація в стосунках між дітьми.
2. Гендерні аспекти комунікації.
3. Кохання як соціологічний та психологічний концепти.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.

3. Робота з орієнтовною анкетною для визначення особливостей педагогічного спілкування. (Додаток 3).

Рекомендована література

1. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. — СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. — 320 с.
2. Власенко Н.С., Виноградова Л.Д., Калачева И.В. Гендерная статистика для мониторинга достижения равенства женщин и мужчин / Н.С. Власенко, Л.Д. Виноградова, И.В. Калачева. — К.: Ин-т государства и права им. В.М. Корецького НАН Украины, 2000. — 56 с.
3. Виноградова Л.Д. Гендерна освіта в вузі: В 2 ч. Ч. 1. Спецкурси / Л.Д. Виноградова. — Суми: СумДПУ, 2001. — 106 с.
4. Кравець В. Гендерна педагогіка: Навч. посібник / В. Кравець. — Тернопіль: Джура, 2003. — 416 с.

Практичне заняття 9

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Мета: допомогти студентам усвідомити суть гендерної соціалізації.

Основні поняття: гендерна ідентичність, гендерна соціалізація, гендерна рівність, гендерні стереотипи.

Питання для опрацювання

1. Гендер як соціально-культурний феномен.
2. Аспекти соціалізації дитини.

Контрольні запитання та завдання

1. Обґрунтуйте поняття: «статева соціалізація», «гендерна соціалізація».
2. Проаналізуйте основні аспекти гендерної соціалізації.
3. Зробіть порівняльний аналіз основних теорій гендерної соціалізації.
4. Поясніть психологічні механізми гендерної соціалізації.
5. Визначте особливості гендерної соціалізації хлопців і дівчат.
6. Чи шкодували Ви коли-небудь про те, що Ви чоловічої (жіночої) статі?
7. Чи легко Вам бути чоловіком (жінкою)?
8. Чи можливе в школі наслідування гендерних ролей?

Темі рефератів

1. Гендерні аспекти самореалізації особистості.
2. Конфлікти жіночої і чоловічої гендерних ролей у школярів.
3. Психологічні механізми гендерної соціалізації.
4. Гендерна ідентичність і соціальна роль: їх вплив на розвиток особистості школяра.

5. Гендерна рівність та асиметрія в загальноосвітній школі.
6. Гендерні стереотипи та їх вплив на спрямованість життєвих стратегій школярів.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Робота над методикою вивчення гендерних установок «Малюнок чоловіки і жінки» (Додаток 5).

Рекомендована література

1. Градусова Л. В. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Л. В. Градусова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с.
2. Дороніна Т. О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді: монографія / Тетяна Олексіївна Дороніна; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНМС України. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – 331 с.
3. Кікінеджі О.М., Власов В.С., Магдюк Л.Б., Ладиченко Т.В. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Ч.1 / редакційна рада: О. М. Кікінеджі, В. С. Власов, Л. Б. Магдюк, Т. В. Ладиченко. – К.: Дорадо-друк, 2010. – 328 с.
4. Ерофеева Н. Ю. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Н. Ю. Ерофеева. – Ижевск, 2010. – 312 с.

Практичне заняття 10

СІМ'Я – ПРОВІДНИЙ ІНСТИТУТ СТАТЕВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Мета: допомогти студентам усвідомити суть статевої соціалізації, зрозуміти значення сім'ї у статевої соціалізації.

Основні поняття: провідний інститут, статева соціалізація, інститут сім'ї, сімейне виховання, стилі впливу.

Питання для опрацювання

1. Сім'я як основа формування андрогінії особистості.
2. Характерні переваги сім'ї у статевої соціалізації дітей.
3. Залежність статевої соціалізації від батьківських очікувань та статі дитини.
4. Жіночі та чоловічі стилі впливу на гендерну соціалізацію дітей у сім'ї.

Контрольні запитання та завдання

1. Проаналізуйте причини і наслідки безстатевого виховання в сім'ї.
2. Які умови раннього дитинства можна виділити як оптимальні для повноцінної статевої соціалізації?
3. Зробіть аналіз специфіки соціалізації дітей різної статі в сім'ї.
4. Перерахуйте типові помилки і недоліки в статевого вихованні дітей у сім'ї.

Теми рефератів

1. Соціалізація дівчинки (хлопчика) в умовах сімейного виховання.
2. Гендерні стереотипи та їх роль у статевої соціалізації дітей у сім'ї.

3. Соціальне самопочуття дітей різної статі в сучасній українській сім'ї.
4. Психолого-педагогічна допомога батькам з питань ставового виховання дітей.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Виконання гендерно орієнтованих вправ (Додаток 4).

Рекомендована література

1. Коніщева Н. Гендерна освіта – ключ до демократії та економічного зростання / Н. Коніщева // *Донеччина*. – 2012. – № 26. – 10 квітня. – 89 с.
2. Концепція Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки // *Офіційний вісник України*. – 2006. – № 27.
3. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – 476 с.
4. Приходькіна Н. О. Педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей / Наталія Олексіївна Приходькіна: дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». – К., 2009. – 173 с.

Практичне заняття 11

ШКОЛА І ПРОБЛЕМА СТАТІ

Мета: допомогти студентам усвідомити суть статевої соціалізації, зрозуміти значення школи у статевої соціалізації.

Основні поняття: статоворолева парадигма, соціалізації учнів загальноосвітньої школи, шкільна психологічна служба, статева соціалізація учнівської молоді.

Питання для опрацювання

1. Статоворолева парадигма соціалізації учнів загальноосвітньої школи. Заклади совіти та гендерні стереотипи.
2. Основні форми позаурочної та позашкільної роботи зі статевої соціалізації школярів (бесіда, диспут, лекторії, обговорення, вечори здоров'я, конкурси тощо).
3. Шкільна психологічна служба і статева соціалізація учнівської молоді (організація вечорів запитань і відповідей, телефон довір'я, соціально-психологічний тренінг, система ігрових вправ).

Контрольні запитання та завдання

1. Які особливості статей варто постійно мати на увазі в навчальному процесі?
2. Проаналізуйте історію роздільного і спільного навчання школярів різної статі.
3. Сформулюйте основні завдання шкільної психологічної служби у вирішенні завдань статевої соціалізації учнівської молоді.
4. Назвіть основні форми статевої соціалізації школярів у позаурочній роботі.
5. Розробіть план проведення соціально-психологічного тренінгу, орієнтованого на статева соціалізацію школярів підліткового (юнацького) віку.

Теми рефератів

1. Гендерні особливості школярів та їх врахування у навчальному процесі.
2. Вплив гендерних стереотипних уявлень на ставлення вчителів до дітей різної статі.
3. Профілактична робота школи по запобіганню аморальної поведінки в стосунках статей серед школярів.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Аналіз педагогічних ситуацій.

Рекомендована література

1. Головащенко І. О. *Гендерний підхід в системі освіти: узгодження досвіду з міжнародними стандартами* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/himed/2006/txt/06giozms.pdf>
2. Ильин Е. П. *Пол и гендер* / Е. П. Ильин. – СПб., 2010. – 688 с.
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005. – № 52. – 561 с.
4. Про попередження насильства в сім'ї: закон України № 2789–111 від 15 листоп. 2001 р. // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 51. – С. 41–49.

Практичне заняття 12

ФОРМУВАННЯ ҐЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ, БАТЬКІВ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Мета: допомогти студентам усвідомити суть ґендерної культури, зрозуміти значення батьків та педагогічних працівників у статевій соціалізації.

Основні поняття: ґендерна культура, первинна соціалізація, ґендерні ролі, ґендерні моделі, ґендерні стереотипи.

Питання для опрацювання

1. Основні інституції статевої соціалізації учнівської молоді. Значущість на різних етапах життєвого шляху школярів.
2. Вплив сім'ї та товариства однолітків на статеву соціалізацію школярів.
3. Ґендерні образи в засобах масової інформації.
4. Засоби масової інформації в статевій соціалізації школярів.

Контрольні запитання та завдання

1. Які ґендерні стереотипи характерні для учительського середовища? Як це проявляється в педагогічній діяльності?
2. Який вклад у статеву соціалізацію вносить реклама на телебаченні?

Теми рефератів

1. Ґендерні образи в засобах масової інформації.
2. Ґендерні стереотипи в українських засобах масової інформації.

Робота на занятті

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Обговорення контрольних запитань та завдань.
3. Аналіз педагогічних ситуацій.

Рекомендована література

1. Агеєва В.П., Близнюк В.В., Головащенко О. *Основи теорії гендеру: [навч. посіб.] / [В. П. Агеєва, В. В. Близнюк, О. Головащенко та ін.]*. – К.: К.І.С., 2004. – 536 с.
2. Слюсаренко Н. В. *Гендерний підхід до організації навчально-виховного процесу сучасної школи: [навч.-метод. посіб.] / Н. В. Слюсаренко*. – Херсон: РПО, 2010. – 158 с.
3. Штылева Л. В. *Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ / Л. В. Штылева*. – М. : ПЕРСЭ, 2008. – 316 с.
4. Артем'єва О.О. *Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності / Ольга Олександрівна Артем'єва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / О. О. Артем'єва*. – К., 2008. – 21 с.
5. Верз Л. *Гендерна нерівність на ринку праці та у суспільстві / Л. Верз // Гендер і державна політика: навчальний посібник / Упоряд. П. Ренкін; пер. з англійської*. – К. : Вид-во «Основи», 2004. – 394 с.

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ ІЗ «ГЕНДЕРНОЇ ПЕДАГОГІКИ»

1. Методологічні й методичні пропозиції із застосування гендерного підходу у викладанні ... (дисципліна на вибір).
2. Методична розробка уроку по гендерній проблематиці.
3. Методична розробка уроку з розглядом гендерних аспектів у виучуваному матеріалі.
4. Проблеми гендерної соціалізації в системі початкової освіти та шляхи їх розв'язання.
5. Гендерні особливості статевої ідентифікації.
6. Гендерний аналіз матеріалів періодичних видань для освітян.
7. Гендерні особливості статевої ідентичності молодших школярів.
8. Школа і проблеми статі.
9. Засоби формування гендерних стереотипів у школі.
10. Специфіка становлення гендерної ідентичності хлопчиків. Труднощі чоловічої соціалізації у вітчизняній культурі.
11. Традиційні й сучасні стереотипи маскуліності-фемінності.
12. Гендерні технології та їх реалізація в сім'ї і школі.
13. Сімейний і гендерний сценарій, їхній взаємозв'язок з поняттям життєвий сценарій особистості.
14. Особливості ролевого конфлікту для представників різних гендерів.

ПРОГРАМА СЕМЕСТРОВОГО ЗАЛІКУ

1. Актуальність проблем статі й гендеру в сучасній культурі і педагогіці.
2. Визначення поняття «стать».
3. Біологічна та соціальна стать: дихотомія і її подолання.
4. Розкриття поняття «гендер» зарубіжними та вітчизняними дослідниками.
5. Гендерна педагогіка як наукова галузь та навчальна дисципліна.
6. Різні підходи до визначення наукового статусу гендерної педагогіки.
7. Сутність і структура курсу «Гендерна педагогіка», аналіз його понятійно-категорійного апарату.
8. Предмет, завдання й принципи гендерної педагогіки.
9. Зв'язок гендерної педагогіки з іншими науками.
10. Методологія гендерної педагогіки та методи гендерно-педагогічних досліджень.
11. Дослідження гендерних відмінностей школярів (здібності, характер, поведінка, психічні процеси тощо).
12. Гендер і суспільний поділ праці.
13. Громадянське суспільство і проблеми гендерної рівноваги.
14. Гендер як спосіб відображення владних відносин.
15. Гендерні відносини в основних світових релігіях.
16. Гендерна асиметрія у сфері публічної політики, економіки, культури, законодавства.
17. Основні теорії гендеру.
18. Патріархатні і феміністські гендерні установки.
19. Прояви сексизму в різних сферах життєдіяльності.
20. Гендерна стереотипізація.
21. Основні функції гендерних стереотипів: захисно-виправдальна, регулятивна, трансляційна.

22. Гендерні стереотипи як спосіб обмеження розвитку особистості, свободи прийняття рішень.
23. Зміст гендерних стереотипів у свідомості українських школярів.
24. Формування гендерних стереотипів у дітей.
25. Гендерно-ролеві конфлікти, їх природа.
26. Фрагментарність гендерних ролей як можлива причина гендерних конфліктів.
27. Рольовий конфлікт працюючої жінки.
28. Поняття ролі як соціальної функції та основні теорії її формування
29. Маскулінізація жінок і фемінізація чоловіків.
30. Андроґінність як ефективна модель гендерної поведінки та як ідеал гендерного виховання дитини та умова самореалізації особистості.
31. Статева ідентичність особистості у віковій динаміці.
32. Характеристика понять «гендерна соціалізація» та «сексуальна соціалізація».
33. Основні аспекти гендерної соціалізації (присвоєння, опредмечування) та її психологічні механізми (ідентифікація, підкріплення, наслідня, схвалення, інтерналізація, нормативний тиск, гендерне маркування предметів, дій тощо).
34. Способи конструювання гендерної ролі дитини: соціальні очікування, моделювання, самосоціалізація, репресія, соціалізація через маніпуляцію, вербальна апеляція, «каналізація», нав'язування, демонстрація діяльності, символізація, диференційне підсилення й наслідування, «підгонка» від типовий гендерний образ та їх педагогічна оцінка.
35. Особливості гендерної соціалізації хлопців і дівчат та їх врахування у навчально-виховній роботі всіх виховних інституцій.

36. Гендерні стереотипи та їх вплив на спрямованість життєвих стратегій школярів різної статі.
37. Гендерна освіта та гендерне виховання – важливі компоненти гендерної соціалізації.
38. Національний компонент гендерної освіти.
39. Сутність гендерного виховання.
40. Організаційні форми, контроль та оцінки результатів гендерного виховання. Репресивні форми гендерного виховання.
41. Гендерне самовиховання.
42. Форми виховної роботи, альтернативні гендерному підходу.
43. Андрогінне виховання.
44. Статеворолева ідентифікація дитини в сім'ї.
45. Основні способи конструювання гендерної ролі.
46. Диференційований підхід у придбанні дитячих іграшок.
47. Особливості статевої соціалізації дівчат і хлопців у сім'ї.
48. Шкідливість неправильної статевої орієнтації.
49. Гендерний розвиток дітей у неповних сім'ях.
50. Умови повноцінного сексуального формування дитини і сім'ї.
51. Статеворолева парадигма соціалізації учнів загальноосвітньої школи. Заклади совіти та гендерні стереотипи.
52. Патріархатні моделі в освіті.
53. Прихований навчальний план і сексистські установки.
54. Основні форми позаурочної та позашкільної роботи зі статевої соціалізації школярів (бесіда, диспут, лекторії, обговорення, вечори здоров'я, конкурси тощо).
55. Шкільна психологічна служба і статева соціалізація учнівської молоді (організація вечорів запитань і відповідей, телефон довір'я, соціально-психологічний тренінг, система ігрових вправ).

СИСТЕМА ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний і модульний контроль (100 балів)			Сума
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2 (55 балів)		100
Поточний контроль 25 балів	Поточний контроль 25 балів	МКР 50 балів	

Поточний контроль (50 балів)

Максимальний бал оцінки поточної успішності студентів на навчальних заняттях рівний 12.

Критерії оцінювання знань, умінь, навичок студентів на навчальних заняттях

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих термінів, освітніх фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді «так» чи «ні».
	2	Студент не достатньо усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спробу знайти способи дій, розповісти суть заданого, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні «так» чи «ні»; може самостійно знайти в підручнику відповідь.

	3	Студент намагається аналізувати на основі елементарних знань і навичок; виявляє окремі закономірності; робить спроби виконання вправ і завдань репродуктивного характеру; за допомогою викладача виконує прості вправи за готовим алгоритмом.
Середній (репродуктивний)	4	Студент володіє початковими знаннями, здатний виконати вправи і завдання за зразком; орієнтується в термінах, поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі.
	5	Студент розуміє суть навчальної дисципліни, може дати визначення понять, категорій (однак з окремими помилками); вміє працювати з підручником, самостійно опрацьовувати частину навчального матеріалу; виконує прості вправи і завдання за алгоритмом, але окремі висновки є нелогічними та непослідовними.
	6	Студент розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати освітні процеси, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання під час виконання вправ і завдань за алгоритмом, послуговуватися додатковими джерелами.
	7	Студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, оперує базовими поняттями, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити приклади на підтвердження певних думок, застосовувати теоретичні знання у стандартних ситуаціях; самостійно користуватися додатковими джерелами; правильно використовувати термінологію; складати таблиці, схеми.

Достатній (алгоритмічно дієвий)	8	Знання студента досить повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати, може підготувати реферат і обґрунтувати його положення.
	9	Студент вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання у дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; чітко тлумачить педагогічні поняття; може самостійно опрацьовувати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички порівняльного характеру.
Високий (творчо-професійний)	10	Студент володіє глибокими і міцними знаннями та використовує їх у нестандартних ситуаціях; може визначати особливості освітніх процесів; робить аргументовані висновки; практично оцінює сучасні здобутки педагогічної науки; самостійно визначає мету власної діяльності; виконує творчі завдання; може сприймати іншу позицію як альтернативну; знає суміжні дисципліни; використовує знання, аналізуючи різні освітні явища, процеси.
	11	Студент володіє узагальненими знаннями з навчальної дисципліни, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, круглі столи тощо); спроможний за допомогою викладача підготувати виступ на студентську

		наукову конференцію; самостійно вивчити матеріал; визначити програму своєї пізнавальної діяльності; оцінювати різноманітні освітні явища, процеси.
	12	Студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності в навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв'язує складні проблемні ситуації та завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу освітніх явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; займається науково-дослідною роботою; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й схильності; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах.

Якщо студент не відпрацював пропущені навчальні заняття, не виправив оцінки 0, 1, 2, 3, отримані на навчальних заняттях, не виконав модульної контрольної роботи (МКР), завдання самостійної та індивідуальної роботи менше ніж на 60% від максимальної кількості балів, виділених на ці види робіт, він вважається таким, що має академічну заборгованість за результатами поточного контролю.

Пропущені заняття студент має обов'язково відпрацювати. За відпрацьовані лекційні заняття оцінки не ставляться, за практичні нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).

Студенту, який не виконав поточних домашніх завдань, не підготувався до навчальних занять, в журнал обліку роботи академічної групи ставиться 0 балів.

Студента, за знання, уміння і навички якого на навчальних заняттях за 12-бальною шкалою оцінено від 1 до 3 балів, вважають таким, що недостатньо підготувався до цих занять і має академічну заборгованість за результатами поточного контролю. Поточну заборгованість, пов'язану з невідповідністю або недостатньою підготовленістю до навчальних занять, студент повинен ліквідувати. За ліквідацію поточної заборгованості нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).

Самостійна робота

Контроль за самостійною роботою відбувається на навчальних заняттях, і тому окремі бали на цей різновид роботи не виділяються.

Модульна контрольна робота (50 балів)

Модульна контрольна робота складається з двох теоретичних питань (по 25 балів).

Нормативи оцінювання МКР такі:

Модульна контрольна робота виконується у письмовій формі. До її написання допускаються всі студенти. Позитивну оцінку за МКР не рекомендується покращувати. Невиконання МКР оцінюється 0 балів.

Студенти, які за результатами виконання МКР отримали рейтинговий бал менший 60% від максимальної кількості балів, виділених на цей вид роботи, а також ті, що не з'явилися для її виконання або не виконали її завдань, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

Рейтингова оцінка з кредитного модуля

Рейтингова оцінка з кредитного модуля (RD) – сумарна підсумкова оцінка за стобальною шкалою рівня засвоєння студентом певного кредитного модуля (навчальної дисципліни) упродовж його вивчення.

Рейтингова оцінка з кредитного модуля	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100 і більше	A (відмінно)	відмінно
82-89	B (дуже добре)	добре
75-81	C (добре)	
67-74	D (задовільно)	задовільно
60-66	E (достатньо)	
35-59	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)	незадовільно
34 і менше	F (незадовільно з обов'язковим проведенням додаткової роботи щодо вивчення навчального матеріалу кредитного модуля)	

Перескладання рейтингових оцінок (від 60 і більше балів) з метою їх підвищення дозволяється лише у виняткових випадках за погодженням із деканом факультету та з дозволу ректора університету.

Рейтингова оцінка у балах знань, умінь і навичок студента на навчальних заняттях з навчального (змістового) модуля обчислюється після проведення цих занять та ліквідації студентом поточної заборгованості, пов'язаної з пропусками занять, невідповідністю або недостатньою підготовленістю до них.

ДОДАТКИ

Творчі завдання на виявлення рівня гендерних стереотипів учнів

Виконання колективних творчих вправ із гендерної тематики методами широкого обговорення у класному колективі сприяють розвитку комунікаційних умінь і навичок спільного вирішення гендерних ситуацій. Нижче представлені елементи практикуму з гендерного виховання школярів.

Додаток 1⁷³

Сценарії сюжетно-рольових ігор та акторських етюдів з гендерної тематики

«Знайомство на лавочці»

Хлопець чи дівчина повинні підісти до нібито незнайомця на лавочку і познайомитись з ним.

«Зігнати зі стільця»

У парку знаходиться лавочка для однієї людини. На ній хтось сидить. У цей час проходить повз перехожий і повинен переконати сидячого поступитися йому місцем.

«Заснути на плечі»

Міжміський автобус в дорозі вже три години. Поруч сидять незнайомі один з одним юнак і дівчина. Юнак зморив сон. Як він не кріпився, але все ж заснув на плечі у дівчини. Як відреагує на це дівчина?

Те ж саме повторюється, але засинає вже дівчина.

⁷³ Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Создание гендерной идентичности: методика анализа интервью / Е.А. Здравомыслова, А.А. Темкина // Гендерные исследования. — 2000. — №5. — С. 211-214.

«Трикутник»

Класична ситуація: юнак бачить «свою» дівчину, тобто ту, до якої небайдужий і яка, здавалося б, приймає його залицяння, з іншим. Можливі варіанти: він зустрічає їх в кафе за столиком, на дискотечі, в музеї. Як поведе себе хлопець? Двом іншим учасникам, дівчину і її супутнику, провідний рекомендує говорити і робити те, що вони вважають за потрібне, відповідно до поведінки «ображеного» юнака. Ситуація повторюється, але вже для дівчини, яка бачить «свого» юнака з іншою.

«Образи хлопчиків і дівчаток у казках»

Мета: виявити стереотипи уявлення серед молодших школярів про казкових персонажів хлопчиків та дівчаток.

Завдання: розглянути поведінку хлопчиків та дівчаток у казках, визначити їх гендерні ролі.

Складові завдання:

1. Назвати п'ять казок із характерним образом дівчинки (Червона Шапочка, Мальвіна, Герда з казки «Снігова королева»).

2. Описати та проаналізувати риси кожної казкової дівчинки та створити загальний образ.

3. Аналогічно назвати п'ять казок, де головними героями є хлопчики (Буратіно, Івасик-Телесик, Робін Гуд, Пітер Пен). Створити з рис казкових хлопчиків загальний образ чоловічого персоналу. Довідатись в учнів, чи хотіли б вони бути схожими на цих «узагальнених героїв» і чому?

4. Запропонувати учням навести приклади сучасних мультиплікаційних героїв хлопчиків і дівчаток. Чи зустрічається серед них нетрадиційний розподіл ролей і поведінки (наприклад, дівчатка займаються характерними чоловічими справами, хлопчики – жіночими).

5. «Скринька казкових предметів». Попросити учнів намалювати дві казкові скриньки. Біля однієї з них зобразити казкові предмети, характерні для чоловічих персонажів, біля другої – для жіночих. Обговорити результати гри, зробити висновок.

6. «Казковий автомобіль». Викликати чотирьох учнів і розбити їх на дві групи. У кожній групі повинні бути хлопчики та дівчатка. Попросити їх намалювати автомобіль

⁷⁴ Берн Ш. Исследования гендерных различий / Ш. Берн // Гендерная психология. – СПб., 2001. – С. 83-85.

казкового персонажа хлопчика та дівчинки. Обговорити результати.

«Хто є хто?»

Мета: виявити стереотипні уявлення школярів про сучасну родину та рольову поведінку членів родини (батька, матері, сина, дочки) у домашньому побуті.

Завдання: проаналізувати участь у житті родини учнів та їхніх батьків. Розширити уявлення учнів про гендерні ролі хлопчиків і дівчаток у повсякденному житті.

Складові завдання:

1. Навести приклади з літератури, художніх і мультиплікаційних фільмів з описом родини з дітьми та рольовою поведінкою кожного члена родини (робота, відпочинок, дозвілля, конфлікти). Чи зустрічається нетраційний розподіл ролей і поведінки (мами займаються характерними чоловічими справами, батьки – жіночими)?

2. Проаналізувати риси кожної родини та створити загальний образ.

3. Довідатись в учнів, які риси вони хотіли б одержати від тата й мами для того, щоб стати хорошою людиною, пояснити, чому.

4. «Домашні знаряддя праці». Попросити учнів намалювати по десять предметів побуту, з якими асоціюються папа й мама. Обґрунтувати малюнки з погляду загальних предметів для батьків. Обговорити результати гри, зробити висновок.

5. «Наш вільний час». Викликати чотирьох учнів, розбити їх на дві групи, де в кожній будуть хлопчик і дівчинка. Попросити їх зробити малюнки на тему «Ми проводимо вільний час із татом», «Ми проводимо вільний час із мамою». Обговорити результати гри.

6. «Весела пантоміміка». Вибрати дві групи учнів по три особи для участі в пантомімі «Тато, мама, я – дружна родин

на» й попросити одну групу зіграти пантоміміку конфлік-
тної родини, іншу – гармонійної. Чоловічі ролі виконують
дівчата, жіночі – хлопчики.

«Хлопчики та дівчатка – ми такі різні»

Мета: виявити рольову поведінку школярів у класі та проаналізувати роль хлопчиків і дівчаток у колективі.

Завдання: показати стереотипність гендерних ролей школярів та визначити, що є прикладом для поведінки хлопчиків і дівчаток у шкільному житті.

Складові завдання:

1. Розповісти учням про особливості поведінки хлопчиків і дівчаток. Описати характерні риси образу дівчинки, проаналізувати їх. Знайти загальні риси з характеристиками дівчаток класу. Створити загальний образ.

2. Проаналізувати аналогічним чином особливості образу хлопчика, порівняти його з рисами хлопчиків класу. Створити загальний образ. Знайти загальні риси в образах дівчинки та хлопчика.

3. На кого з відомих чоловіків та жінок (спортсмени, актори, політики) хотіли б учні бути схожими і чому?

4. «Шкільний рюкзак». Попросити учнів намалювати два великих шкільних рюкзаки: один з речами для хлопчика, другий – для дівчинки. Обговорити результати. Зробити висновок: чи носять вони різні предмети із собою? Як і для чого?

5. «Що тобі подарувати?» Викликати чотирьох учнів і розбити їх на дві групи з хлопчиком і дівчинкою в кожній. Попросити їх розповісти, що подарувати хлопчику на 6 грудня, а що на 8 березня? Чому хлопчики та дівчатка дарують подарунки один одному? Обговорити.

6. «Хто гарніший?» Попросити двох учнів, хлопчика та дівчинку, зобразити збірний образ хлопчика й дівчин-

ки класу. У картинці повинна бути максимальна кількість ознак дівчаток/хлопчиків колективу. Необхідна умова: дівчинку малює хлопчик, хлопчика – дівчинка.

«Мій улюблений учитель, моя улюблена вчителька»

Мета: виявити стереотипні уявлення школярів про образи улюбленого вчителя та вчительки.

Завдання: отримати уявлення учнів про вчителів різної статі й виявити характерну поведінку для вчителів – чоловіків і жінок. Показати особливості взаємодії з учителями різної статі.

Складові завдання:

1. Побудувати схему спілкування між класним керівником та учнями класу.

2. Навести приклади вчителів – чоловіків і вчителів – жінок у художній літературі, художніх фільмах. Виявити загальне та різне в їхній поведінці.

3. У наведених прикладах описати образи вчительок. Проаналізувати їхні загальні риси. Створити узагальнений образ.

4. Проаналізувати аналогічним чином художню літературу з чоловіками – учителями. Створити узагальнений образ.

5. Довідатись в учнів, хотіли б вони бути схожими на своїх улюблених учителів і чому?

6. На підставі отриманих даних побудувати модель комунікативного спілкування між учнями та вчителем – чоловіком, учителем – жінкою.

7. «Весела пантоміміка». Вибрати групи з двох учнів, хлопчика та дівчинки, і попросити їх зіграти пантоміму. Для хлопчика – «Класна керівниця», для дівчинки – «Класний керівник».

Орієнтована анкета для визначення особливостей педагогічного спілкування

1. Які з наведених жестів зазвичай використовує Ваш вчитель?

- а) жест вказівним пальцем чи вказівкою;
- б) знімання та одягання окулярів; відтягування комірця; доторкання до вуха, очей;
- в) жест зацікавленого слухання, коли палець спирається на скроню чи щоку.

2. Коли вчитель пояснює нову тему, він/вона:

- а) сидить за столом;
- б) пересувається по класу;
- в) підходить до парт.

3. Під час уроку вчитель спілкується з Вами:

- а) швидко, на завищених тонах;
- б) повільно, доступно;
- в) повільно, але фразами з книги.

4. Коли Ви відповідаєте на уроці, вчитель:

- а) дивиться на Вас поверх окулярів;
- б) переглядає журнал чи опускає очі;
- в) дивиться з підтримкою.

5. Якщо на уроці виникла конфліктна ситуація, вчитель:

- а) викличе директора чи його заступника;
- б) впорається сам/сама;

⁷⁵ Аніщенко О.В. Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці: Навч. посібник / За ред. Г.М. Лактіонової, Н.І. Яковець. – Ніжин: Міланік, 2007. – С. 117-118.

в) накричить; запише зауваження у щоденник; викличе батьків до школи.

6. На уроці цього вчителя Ви:

- а) сидите як «миші»;
- б) поводити себе дисципліновано й при цьому почуваете себе невимушено;
- в) не слухаєте вчителя взагалі.

7. Якщо Ви були відсутні на попередньому уроці, вчитель:

- а) нічого не скаже;
- б) поцікавиться, що трапилося;
- в) суворим тоном пояснить, що його уроки пропускати не можна.

8. Якщо Ви самі вирішили влаштувати КВК з вивченої теми, то вчитель:

- а) підтримає вас, але не стане брати участі в підготовці;
- б) візьме активну участь і допоможе вам все організувати;
- в) відмовить вам, так як він проводити це заздалегідь не планував.

9. Якщо на уроці Ви не дуже гарно зрозуміли нову тему й підійшли до вчителя на перерві, той:

- а) пояснить усе ще раз, якщо незайнятий/незайнята;
- б) скаже, що пояснить коли-небудь іншим разом;
- в) невдоволено відповість, що все було достатньо зрозуміло пояснено на уроці.

10. Гарна оцінка у вчителя/вчительки залежить від:

- а) того, як ти підготувався до уроку;
- б) настрою вчителя;
- в) того, як ти взагалі вчишся (невстигаючий чи відмінник).

11. На уроці у Вас:

- а) гарний настрій;
- б) пригнічений настрій;
- в) злість і гнів; Ви вважаєте, що вчитель сам не знає, чого хоче.

12. На перерві вчитель/вчителька спілкується з Вами:

- а) спокійно, вислуховуючи кожного до кінця;
- б) швидко, ніби з поспіхом;
- в) виражає невдоволення тим, що його/її відволікають від більш важливих справ.

Таблиця обробки результатів:

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
а)	А	Л	А	А	Л	А	Л	Л	Д	Д	Д	Д
б)	Л	А	Д	Л	Д	Д	Д	Д	Л	А	А	Л
в)	Д	Д	Л	Д	А	Л	А	А	А	Л	Л	А

А – авторитарний стиль спілкування,

Б – ліберальний стиль спілкування,

В – демократичний стиль спілкування.

Методика вивчення гендерних установок «Малюнок чоловіки і жінки»

Вивчення особистості за допомогою графічних презентацій один з найбільш перспективних методів її дослідження. Методика «Малюнок чоловіки і жінки» спрямована на вивчення гендерних аттїтюдів особистості.

Уданий час поняття «гендерні установки» розглядається як синонімічне поняття «гендерні стереотипи». Тим часом, в психологічній науці область значення поняття «установка» децо інша (ширша). Гендерна установка – це ситемна характеристика, актуалїзується як на свідомому, так і на невідомому рівнях в системі гендерних відносин. Під гендерним аттїтюдом розуміється домінуюча гендерна позиція (орїєнтація) щодо свого і протилежної статі.

Процедура вивчення передбачає зображення фігур чоловічої і жіночої статі. Переваги використання «рисункової» техніки при дослідженні гендерних аспектів актуалїзації особистості пов'язані з високими здібностями методик даного класу, інформативністю в плані відображення емоційних аспектів відношення, слабкою структурованістю стимульного матеріалу, можливістю максимального самовираження для особистості. У малюнку на задану тему, як у дзеркалі відбивається специфіка психологічного і соціального досвіду людини. В даному випадку це характерні особливості гендерної соціалїзації особистості, актуалїзуються в символічній формі.

⁷⁶ Лавриненко Н.В. Гендерні відносини в родині / Н.В. Лавриненко // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.». – 2004. – С. 43-44.

Інструкція

«Намалюйте олівцем на чистому аркуші паперу чоловіка і жінку». На відмінну від відомих «рісуночних» методик, які передбачають зображення людської фігури, тут принципово інший є постановка задачі: випробуваний підштовхується до реалізації концепту, що відображає його бачення характеру відносин між чоловіком і жінкою.

Інтерпретація

Схема включає аналіз наступних показників: просторового розташування фігур, їх абсолютної і відносної величини, особливостей зображення і пропорцій частин тіла, графічної якості зображення постатей свого і протилежної статі, символічного трактування зображення деталей, дій, предметів, ступеня закінченості малюнка.

Виділяються такі гендерні установки:

1. Співпраця

Гендерна установка «співпраця» представлена малюнками, на яких чоловік і жінка включені в загальну діяльність. Часто ця сценка з життя: чоловік і жінка саджають дерево; знаходяться за робочими місцями; в домашньому інтер'єрі вона готує, він читає газету і т.п. Для таких досліджуваних суб'єкти протилежної статі розглядаються не стільки в емоційному, скільки в соціальному плані, а саме: скоріше як суб'єкти діяльності, в «діяльнісному» контексті. Слід зауважити, що чоловік на таких малюнках зодягнений символами статусу: кейс, дипломат, капелюх, елегантний одяг. Для таких досліджуваних справа, кар'єра, соціальний статус – найважливіші життєві цінності. Самі вони мають високий рівень домагань, відрізняються практичністю, діловитістю, цілеспрямованістю, часто орієнтовані на матеріальні цінності.

2. Опора

«Опора» діагностується в наступних випадках: фігури чоловіка і жінки зображені приблизно рівними за розміром, вони однаково ретельно промальовані і добре декоровані, немає видимого переваги тому чи іншому персонажу. Вони міцно тримаються за руки, що символізує підтримку, спаяність, єдність. Створюється враження, що жінка і чоловік як би спираються один на одного, знаходять підтримку в цьому союзі. Малюнки такого типу зустрічаються переважно у молодих випробуваних обох статей, але частіше у дівчат. Дані тестування виявляють у таких досліджуваних: м'якість, відсутність агресивності, дружелюбність. В анамнезі благополучна батьківська сім'я і відсутність конфліктів, стресів і серйозних ускладнень в області особистих, інтимних відносин.

3. Ізоляція

«Ізоляція» представлена малюнками, на яких жінка і чоловік зображені що стоять в профіль або відвернувшись один від одного. Наявність зазначених ознак свідчить про існування проблем в області гетеро-сексуальних відносин. Такі малюнки зустрічаються у випробуваних в разі розриву, краху інтимних відносин, серйозних потрясінь, які є наслідком конфліктів в області взаємовідносин статей. Дані тестування виявляють у таких досліджуваних знижений фон настрою, депресію, дистанційованість.

4. Незалежність

Гендерна установка «незалежність» представлена малюнками, на яких і чоловік і жінка зображені анфас, що стоять на певній відстані один від одного. Кожен з персонажів як би сам по собі («самодостатній»). На малюнках відстань між зображеними персонажами варіюється: від

1=3 см до 18=20 см. При цьому діє наступна закономірність: чим більша фізична відстань між персонажами на малюнку, тим більша психологічна «відстань» між суб'єктами і представниками протилежної йому статі. Дані тестування виявляють у таких досліджуваних: стриманість, соціальну незручність, невпевненість у собі, боязкість, скритність, егоцентризм. Зазначені риси можуть бути представлені як у повному обсязі, так і частково. Особливо актуально вказане вище відносно тих випробуваних, на малюнках яких руки у зображених персонажів заведені за спину або опущені в кишені. Таке положення рук показник боязкості, стриманості. Однак гендерна установка «незалежність» виявляє не тільки зазначені вище риси, провідним фактором в яких є параметр «невпевненість в собі», а й інший, не менш значимий фактор «опору на себе».

5. Загрозливий об'єкт

Гендерний атитюд «загрозливий об'єкт» представлено малюнками, на яких чоловік або жінка зображені в якості несучих загрозу.

6. Незрозумілий об'єкт

Гендерний атитюд «незрозумілий об'єкт» представлено малюнками, на яких зображення чоловіка або жінки не до кінця промальовано, має незакінчені деталі особи, що заважає чітко уявити персонажів.

7. Малоцінний об'єкт

Гендерний атитюд «малоцінний об'єкт» представлено малюнками, на яких один або обидва персонажі зображені і мають малу цінність: невисокого зросту, некрасиві, неакуратні.

Гендерно орієнтовані вправи

Вправа 1. «Змінимо наші гендерні стереотипи»

Необхідні матеріали: аркуші ватману, маркери, фло-мастери.

Об'єднайте учасників/учасниць у 4 малі групи. Попро-сїть кожну групу упродовж 5 хв. написати:

1 група – «якими» суспільство уявляє жінок.

2 група – «якими» суспільство уявляє чоловіків.

3 група – які якості притаманні жінкам у реальному житті.

4 група – які якості характеризують чоловіків у реаль-ному житті.

Перед виконанням вправи нагадайте учасницям/учас-никам про правило позитивності.

Коли кожна група оголосить свої результати, запропо-нуйте порівняти їх та з'ясувати, наскільки стереотипними є уявлення про характер і поведінку жінок/чоловіків і на-скільки це відповідає дійсності.

Обговоріть, як саме стереотипи, пов'язані із сприйнят-тям людини іншими людьми, можуть стримувати її розви-ток.

Вправа 2. «Погляньмо у дзеркало»

Сформууйте декілька невеликих груп (по 3-4 особи) і попросіть організувати рольову гру, граючи в ній осіб протилежної статі. Одній групі (або кільком, якщо буде багато бажаючих або можна залучити всю групу) запро-понуйте сценку із життя партнерської сім'ї, іншій – сім'ї, де основну хатню працю (і «чоловічу», і «жіночу») виконує

⁷⁷ Коваленко Т.В. Школа рівних можливостей: Навч-метод. посібник / Під ред. Т.В. Коваленко та ін. – К., 2001. – С. 54, 57-78.

жінка, а третій групі – сім'ю, якій домашні обов'язки чітко розподілені.

Запитайте акторів/актрис і глядачів/глядачок про їхні почуття й думки.

Для чого ми робили цю вправу? Чи так просто і швидко можна подолати гендерні стереотипи? Попросіть навести приклади зі свого життя або життя своїх рідних і знайомих, коли можна було б застосувати «принцип дзеркала».

ГЛОСАРІЙ⁷⁸

Гендер – поняття, що увійшло у вжиток із соціології на відміну від дефініції «біологічна стать». Означає соціальну стать людини, її соціально-рольовий статус, який передбачає соціальні можливості людини чоловіка й жінки в усіх сферах життєдіяльності (освіті, професійній діяльності, у т.ч. доступ до влади, сімейному житті та репродуктивній поведінці). Це поняття є одним із базових вимірів соціальної структури суспільства.

Гендерна асиметрія – нерівність у соціальному становищі представників обох статей, нерівність шансів чоловіків і жінок у різних соціальних сферах, обумовлені традиційними уявленнями про їхнє призначення.

Гендерна демократія – система волевиявлення представників обох статей – жіночої й чоловічої у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що закріплені у законодавстві й реально забезпечені в усвідомленні політико-правових принципів, діях, розбудові суспільних і державних структур із урахуванням гендерних інтересів і потреб.

Гендерна діяльність – форма чоловічої та жіночої соціальної активності, спрямованої на утвердження у суспільстві паритетності відносин, подолання гендерної асиметрії й нерівноваги, формування гендерної культури.

Гендерна експертиза – аналіз експертами певного питання (соціального, законодавчого, економічного тощо) з позицій гендерних досліджень.

Гендерна культура – сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття й відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм і відповідними інституціями.

⁷⁸ Складено на основі вітчизняних і зарубіжних літературних (наукових, навчально-методичних) джерел, а також Internet-ресурсів.

Гендерна ідентичність — особливий вид соціальної ідентичності, що співіснує у самосвідомості людини нарівні із сімейною, професійною, етнічною та іншими видами самоідентифікації.

Гендерна політика — утвердження партнерства статей у визначенні й втіленні політичних цілей, завдань і методів їх досягнення у діяльності політичних структур держави — політичних партій, громадсько-політичних об'єднань.

Гендерна рівність — рівність жінки і чоловіка перед законом у повному прями власних соціальних сил. Передбачає можливість вільного вибору чоловіком і жінкою форм соціальної активності, свободу самовираження, самоутвердження відповідно до власних гендерно орієнтованих інтересів потреб. Є результатом справедливого ставлення до жінок і чоловіків.

Гендерна соціалізація — процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, у залежності від того, чоловіком чи жінкою вона народилася.

Гендерна стратифікація — ієрархічний розподіл у суспільстві економічних і соціальних ресурсів за статевою приналежністю.

Гендерна чуйність — один із критеріїв морально-етичної вихованості особистості й один із критеріїв оцінки планування змін, проектів, методів досліджень й аналізу. Зміни, що плануються, методи й форми взаємодії, чутливі у гендерному відношенні, сприяють встановленню гендерного балансу.

Гендерний баланс — фактичний або такий, що планується, стан справ, згідно з яким зрівнюється соціальне, економічне, політичне становище чоловіків і жінок. Встановлення гендерного балансу спирається на сукупність ключових показників, серед яких найбільше значення мають рівномірний розподіл доходів, представництво на управлін-

ських і політичних посадах, рівень навантаження у галузі домашнього господарства і громадських справ, досягнутий рівень освіти.

Гендерні дослідження – галузь наукового знання, предметом якої є проблеми, пов’язані з відмінностями у ставленні до чоловіка та жінки в історії, науці, освіті тощо; правове і соціальне становище жінки й чоловіка, стереотипи фемінності й маскулінності.

Гендерні знання – система усвідомленої індивідом інформації про соціальне становище, місце, роль чоловіка й жінки у світовому просторі й часі, суспільстві кожної країни.

Гендерні ролі: 1) зразки поведінки жінок і чоловіків, які ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов’язаних із їхньою статтю; 2) сукупність загальноприйнятих, з точки зору культури, норм і правил поведінки, які закріплюються за людьми у конкретній ситуації. Гендерні ролі відрізняються у суспільствах з різною культурою і з часом зазнають змін.

Гендерні стандарти – нормативи статево-рольових очікувань, складовою яких є гендерні стереотипи.

Гендерні стереотипи – один із видів соціальних стереотипів. Являють собою сукупність загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються наявного становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб.

Гендерно орієнтовані педагогічні технології – система знань, умінь і навичок вчителя/вчительки, необхідна для конструювання педагогічного процесу, а також форми і методи навчально-виховної роботи, що сприяють розкриттю різних аспектів проблеми рівних прав і можливостей представників обох статей, подоланню негативних гендерних стереотипів і вихованню поваги до осіб іншої статі.

Дискримінація – дії або практика систематичного пониження групи осіб або однієї людини.

Інверсія ролей – заміна жіночих ролей на чоловічі й навпаки.

Кінесика – розділ паралінгвістики, що вивчає комунікативні функції рухів тіла.

Маскулінність – нормативні уявлення про соматичні, психічні й поведінкові властивості, характерні для чоловіків. Це генетично задані властивості психіки, що формуються під впливом соціальних факторів. Виражається у стилі одягу, ході, мовленні, захопленнях, у будь-яких інших формах поведінки.

Соціалізація – процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин.

Статева ідентичність – визначення індивідом своєї статевої приналежності. Уособлює переживання людиною своєї відповідності статевим ролям. Вона пов'язана із розподілом людей на групи чоловіків і жінок й усвідомленням належності людини до тієї чи іншої статі.

Статеві ролі – форми поведінки, зумовлені біологічними відмінностями між статями.

Стать – сукупність морфологічних і фізіологічних ознак, з якими людина народжується. Являє собою комплекс тілесних, репродуктивних, поведінкових і соціальних ознак, що визначають індивіда як чоловіка/жінку або як хлопчика/дівчинку. Стать детерміновано ієрархічною системою механізмів: від генетичних впливів до психологічного вибору сексуального партнера.

Стереотип соціальний – стандартизований, стійкий, емоційно насичений, ціннісно визначений образ.

Фемінність – нормативні уявлення про соматичні, психічні й поведінкові властивості, характерні для жінок. Це генетично задані властивості психіки, що формуються під впливом соціальних факторів. Виражається у стилі одягу, ході, мовленні, манерах, захопленнях і будь-яких інших формах поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Градусова Л.В. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Л.В. Градусова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с.
2. Дороніна Т.О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді: монографія / Тетяна Олексіївна Дороніна; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНМС України. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – 331 с.
3. Кікінеджі О.М., Власов В.С., Магдюк Л.Б., Ладиченко Т.В. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Ч. 1 / редакційна рада: О.М. Кікінеджі, В.С. Власов, Л.Б. Магдюк, Т.В. Ладиченко. – К.: Дорадо-друк, 2010. – 328 с.
4. Ерофеева Н.Ю. Гендерная педагогика: [учебн. пособ.] / Н.Ю. Ерофеева. – Ижевск, 2010. – 312 с.
5. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: [навч. посіб.] / В.П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
6. Кікінеджі О.М., Кізь О.Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Навчальний посібник / О.М. Кікінеджі, О.Б. Кізь. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 160 с.
7. Основи теорії гендеру: [навч. посіб.] / [В.П. Агеєва, В.В. Близнюк, О. Головашенко та ін.]. – К.: К.І.С., 2004. – 536 с.
8. Слюсаренко Н.В. Гендерний підхід до організації навчально-виховного процесу сучасної школи: [навч.-метод. посіб.] / Н. В. Слюсаренко. – Херсон: РПО, 2010. – 158 с.
9. Штылева Л.В. Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ / Л.В. Штылева. – М. : ПЕРСЭ, 2008. – 316 с.

Допоміжна

10. Артем'єва О.О. Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності / Ольга Олександрівна Артем'єва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.09 «Філософія науки» / О.О. Артем'єва. – К., 2008. – 21 с.
11. Верз Л. Гендерна нерівність на ринку праці та у суспільстві // Гендер і державна політика: навчальний посібник / Упоряд. П. Ренкін; пер. з англійської. – К. : Вид-во «Основи», 2004. – 394 с.
12. Гайденко В., Предборська І. Українські підручники початкової школи: прихований навчальний план і гендерні стереотипи // Гендерна педагогіка. Хрестоматія: навчальний посібник / за ред. В. Гайденко. – Суми: Університетська книга, 2006. – 313 с.
13. Головащенко І.О. Гендерний підхід в системі освіти: узгодження досвіду з міжнародними стандартами. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06giozms.pdf>
14. Ильин Е. П. Пол и гендер / Е. П. Ильин. – СПб., 2010. – 688 с.
15. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005. – № 52. – Ст. 561.
16. Про попередження насильства в сім'ї: закон України № 2789–111 від 15 листоп. 2001 р. // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 51. – С. 41–49.
17. Конституція України: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.: станом на 1 січня 2006 р.]. – К.: Мін-во Юстиції України, 2006. – 124 с.

18. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua на 01.08.2010.
19. Каменская Е.Н. Гендерный подход в педагогике / Елена Николаевна Каменская: афтореф. дис. на соиск. научн. степени д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики». – Ростов/н Д, 2006. – 42 с.
20. Кікінеджі О. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. / О. Кікінеджі – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.
21. Кікінеджі О. Соціально-психологічні чинники диференціації гендеру в українському соціумі (гендерна дискримінація в освіті) / О. Кікінеджі // Освітнянин. – 2008. – № 4. – С. 22–28.
22. Коніщева Н. Гендерна освіта – ключ до демократії та економічного зростання / Н. Коніщева // Донеччина. – 2012. – № 26. – 10 квітня. – С. 2.
23. Концепція Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки // Офіційний вісник України. – 2006. – № 27.
24. Кравець В.П. Статеві соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – 476 с.
25. Приходькіна Н.О. Педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей / Наталія Олексіївна Приходькіна: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». – К., 2009. – 173 с.
26. Цокур О. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. Україна. – 2006. – №6. – С. 6.
27. Цокур О.С. О специфике Гендерной педагогики как новой отрасли современного научного знания / О.С. Цокур // Гендерна освіта у вищих навчальних закладах:

- проблеми та перспективи інтеграції: міжвуз. наук.-практ. конф. – Одеса, 2004. – С. 11-15.
28. Шалімова І. Школа та сім'я в підготовці старшокласниць до сімейного життя / І. Шалімова // Рідна школа. – 1997. – №3-4. – 72 с.
 29. Шустова Л.П. От «бесполой» педагогике к гендерно ориентированому образованию [Електронний ресурс] / Л. П. Шустова. – Режим доступу: <http://www.anydocuments.com/ebook/«бесполой»>.
 30. Ягремцева А.О. Гендерний підхід в освітньому процесі: порівняльний аналіз українського та німецького досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua /Portal / Soc_Gum/Pfto/2009_5/files/ped905_97.pdf

Навчальне видання

Лебідь Інна Юхимівна

ГЕНДЕРНА ПЕДАГОГІКА

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 31.08.2015. Формат 60x84/16.
Гарнітура Newton. Папір офсетний. Ум. друк. арк. 7,69.
Наклад 300 прим. Зам. № 489.

Видавець та виготовлювач

ТОВ «Друкарня «Рута»

(свідоцтво Серія ДК №4060 від 29.04.2011 р.)

м. Кам'янець-Подільський, вул. Пархоменка, 1

тел.: (03849) 4 22 50, drukruta@ukr.net